

ÚJ UTAK ERKÖLCSTANÍTÁSUNK RENDSZERÉBEN.

KRITIKAI TANULMÁNY.

ÍRTA:
Dr ERDEY FERENC
KALOCSAI KATOLIKUS TANÍTÓKHÁZA IGAZGATÓJA.

KALOCSA,
ÁRPÁDRÉSZVÉNYTÁRSASÁG KÖNYVNYOMDÁJA
1926.

Nihil obstat

Dr. Stephanas Szedlay
ensor.

Nr. 3647.

Imprimatur

Coloczae, die 20. Novembris 1926.

Dr. Victor Horváth mp.
episcopus, vicarius generalis.

DR. WIEDERKEHR JÓZSEE

apátkanonok úrnak,
a kalocsai hittudományi főiskola rektorának,
a tudományos törekvések nagylelkű pártfogójának
tisztelettel és hálával
ajánlja

A SZERZŐ.

Előszó.

Erkölcstanításunk rendszerében az utolsó három évtized alatt érdekes változás állott be. Lassan, majdnem észrevétlenül egészen új irányzat ütötte fel fejét, mely eleinte csakis a gyakorlati nevelés terén próbálkozott, majd később visszahatással volt az elméleti tanítás rendszerére is s azt lassankint átalakította. Ezt az érdekes tünetet tanulmányozni és annak elméleti megalapozását nyújtani a célja jelen szerény tanulmánynak. Egyes fejezetei már pár évvel ezelőtt elkészültek, sajnos, azokat akkor közzé tenni nem lehetett, mert a kiadók és lapszerkesztők más elvi álláspontot védtek. Pedig kéziratban sok kézen megfordult és szélesebb körben vita tárgyát képezte. Az új irányzatnak néhány érdekes jelenségét múlt évi december hó 15.-én a magyarországi rk. hittanár- és hitoktatók egyesületének közgyűlésén tartott felolvasásban volt alkalmam először a nyilvánossággal közölni. Az egyesület lapjában azonban ez az előadás sem talált elhelyezést helyszűke miatt. Pedig azóta a kérdés állandó megbeszélés tárgyát képezte szakkörökben, sőt előadásom anyaga egyes cikkekben kritika tárgyát is képezte. Ez indított arra, hogy különféle tanulmányaim anyagát e tárgyról egységes egészévé olvasztva közreadjam s így a tárgynak rendszeres átgondolása és megvitatása lehetővé váljék. Hálás köszönetemet nyilvánítom ezúttal is dr. Wiederkehr József apátkanonok úrnak, ki nekem annak kiadását nagylelkű anyagi támogatásával lehetővé tette.

E szerény munkát, mely sok elmélyedésnek és tanulmánynak eredményét szűri le, azon óhajjal bocsátom közre, vajha hozzájárulhatna erkölcstanításunk rendszerének és problémáinak megoldásához.

Kalocsa, 1926. november 12.

A SZERZŐ.

ELSŐ FEJEZET.

Pozitív irányú próbálkozások az erkölcsstan körében.

A múlt század második felében hazánkban is közzelfogássá vált a külföldön már több mint egy évszázad óta gyökeret vert nézet, hogy a morális nem elméleti tudomány, hanem kizárólag a gyakorlatot szolgálja. A magyar néplélek természeténél fogva sem igen hajlik az elméleti gondolkozás felé, s így az erkölcsstanról alkotott általános felfogás nem is igen talált nálunk ellenkezésre. Kritika nélkül elfogadták a XVIII. és XIX. század divatos erkölcsrendszerét. Ezeket az erkölcsstanokat általában jellemezte a XVII. századtól kezdődően mindinkább túlsúlyra jutó jogi színezet. Ennek hatása alatt a tételes jog mindinkább tért foglalt a morálisban és kiszorította a jogrenddel kevésbé összefüggő erkölcsstani kérdéseket. Mivel pedig a jogrendben a parancsok irányítják az emberi cselekedeteket, a jogi beállításban tárgyalt morális is átalakult lassan és észrevétlenül parancsok, törvények és büntetőjogi eljárások gyűjteményévé.

A jogi elemnek túlsúlyra jutása eredményezte azután, hogy az erkölcsstan, mint az erkölcsi élet tudománya, mindinkább elmosódott, s megmaradt belőle: a kazuisztika, mely már csak egyes képzelt, a való élettől nagyon távol álló esetek megítélését tűzte ki célul.

A parancsok szerint beosztott erkölcsstanokban egy másik jellegzetes vonás is csakhamar kidomborodott. Az Isten tízparancsa, s az egyház ötparancsa többnyire tiltó jellegűek és bűnös cselekedetekre vonatkoznak. Ennek következtében a jogi befolyás alá került erkölcsstan is megszokta lassan a tiltó formákat és idővel teljesen negatív jellegűvé vált, s azt a benyomást keltette, mintha a keresztény morális nem is ismerne mást, mint a negatív irányítást, a bűn kerülését. A negatív morális irányzat végül a bűnök lajstromává fajult, s

az azokat követő ember nem ritkán egészen az aggályosságig negatív irányban fejlődött, ami természetes is, mert az ilyen morálisokból merített jelszava csak ez lehetett: ettől óvakodni, azt kerülni kell! Ezt nem szabad, azt nem szabad! Természetes, hogy a lázas tevékenységű, mindig többet és jobbat alkotni vágyó modern embert ez a morális kielégíteni nem volt képes, mert úgy érezte, hogy ez a negatív morális az ő tevékenységét, ambícióit, buzdulásait, alkotó vágyát pusztá tilmakkal inkább gátolja, sőt letöri, semhogy irányítaná.

A bűnlajstromokból, tilalomfákból és imaginárius jogi esetekből összeállított negatív irányú morális ellen hazánkban a múlt század vége felé jelentkezett a reakció. Az új irányzat az erkölcsan feladatává nem a negációt, a tiltó parancsokat, hanem a pozitív lelki értékeket állította. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök úr volt az úttörő, aki először szentbeszédeiben, majd irataiban, de főleg a szentbeszédek-ből nagygyá nőtt elmékedéseiben már egészen az új csapáson halad.¹⁾ Az erkölcsi élet tárgyául az evangéliumi örök igazságokat állítja és a „több élet,” a tartalmasabb élet, a szebb élet kialakulását sürgeti. Ő már kibontogatja a lélek mélyén lappangó pozitív értékeket és meleg, fenkölt ihletettségtől átszótt elmékedéseiben az evangélium kenyeren akarja azokat nagygyá nevelni s a természetfeletti élet magaslatára emelni.

Akik a pozitív élet és erkölcsi értékelés jelentőségét fel-fogták, csakhamar a lángelekkü püspök zászlaja alá gyülekeztek. Az elsőkk között találjuk legkiválóbb íróink egyikét a bold, emlékkü dobsinai plébánost, Szuszai Antalt. Ő, mint vérbeli pedagógus, a pozitív erkölcsi értékelésnek nagy horderejét, különösen nevelési vonatkozásában ismerte fel éles látással. Az 1904. évben kiadott első nagygyobb művében: „Előkészületek a nagy napokra” az első sz. gyónás, sz. áldozásra, valamint a bérmálásra való előkészületekben a katekizmusnak ide vonatkozó tanítását igyekszik ilyen pozitív erkölcsani beállításban megvilágítani. Még inkább kifejezésre jutott ez a „Nagy mesterség” majd a „Jellem útja” s a „Tiszta életről” írt műveiben. Végül is 1919-ben egy egészen új erkölcsan

¹⁾ Prohászka Ottokár: Elmékedések az evangéliumról.

felépítését kísérte meg „Kalauz a krisztusi életre” című munkájában, mely pozitív erkölcsstani irányban az első rendszertani próbálkozás.

E műnek a régi erkölcsstanoktól eltérően két főjellemonása van: 1. Nem halad negatív irányban, nem azt tanítja, hogy mit ne tegyünk, hanem, hogy mit tegyünk. 2. Nem parancsok szerinti, tehát jogi színezetű erkölcsstant épít fel, hanem mint pedagógus, alapul veszi az emberi lélek fejlődését, s néhány alapvető erkölcsi elv felállítása után rávezeti az embert arra, hogy miként válik igazi emberré a szó legnemesebb értelmében, majd pedig, hogy miként válik isten gyermekévé. Az első a természetes, a másik a természetfeletti, a kegyelmi, élet erkölcsstanának feladata.

Szuszai „Kalauza” az első rendszertani próbálkozás az erkölcsstan új irányzatában. E mű nagy jelentőséggel bírt az új próbálkozás sikerre jutásában. Sajnos kortársai nem méltányolták eléggé értékét. 1912-ben megfordulván plébániáján, a folyosón garmadában heverő becsomagolt „Kalauzok”-rámutatva kérdeztem tőle: „Mi lesz ezekkel a visszamaradt példányokkal? Miért maradtak itt?” „Ezt még ma nem értik meg - felelte – mert nem halad a régi csapáson. De majd később egyszer fel fogják fedezni az emberek, mikor én már nem leszek és akkor csodálkozni fognak rajta, hogy ez az író megelőzte korát!” Amit előre sejtett, beteljesedett, ő már nem élhette meg eszméinek és műveinek diadalát.

A „Kalauz” mint tankönyv, vagyis mint rendszeres erkölcsstan az iskolában nem is nyert bebocsáttatást; mégis mindenfelé utat tör magának, mert épen az erkölcsstan hivatott oktatói érezték mindenfelé a negatív és kazuista erkölcsstan hiányait. A hittanárok, kik máris Prohászka püspök úr szellemi emlőin nőttek fel, különös lelkesedéssel és Örömmel üdvözölték, mert az ifjúság nevelésével foglalkozva, felismerték az ifjú lélek mélyén szunnyadó értékeket és igyekeztek azokat onnan kibányászni. Ezen munkájukban elsőrangú segítséget nyertek Szuszai művében.

E nevelők köréből alakult az ifjúság nevelésének egyik hatalmas bástyája: a Regnum Marianum egyesület, mely a diákság világában csakhamar fogalomná nőtt az ott megjelenő Zászlónk c. diáklapjával. A Zászlónk programja teljesen

a pozitív erkölcsi értékelés jegyében indult meg. Bár létrehozó oka a mindinkább terjedő diákszűkültség volt, mégsem ezen romlottság ostromozásával, tehát negatív munkával kezdte. A Zászlónknak nevelési iránya először a diáklélekre akart bele tekinteni, hogy felismerje és felszínre hozza onnan mindazt, ami érték és szépség. A diákszívek minden jó hajlamát, nemes vonását, lappangó erényeit és tehetségeit gyönyörű vonásokkal láthatta az ifjú a Zászlónk hasábjain, lelkesedett, öntudatra ébredt, pályázott, tervezett, technikai gépeken, repülőkön, acetelin lámpákon és perpetuum mobiléken törte a fejét, s miközben a tornaterem titkain és Karcsi a mintadiák csínyjein kacagott jóízűen, észre sem vette, hogy figyelme elterelődött a rossztól, önkénytelenül nemesedett, szépült lelke, ébredt nemes ambíciója. Ő persze nem tudott számot adni magának arról, hogy ez az érdeklődést lebilincselő szép és színes Zászlónk, mily életbevágó és nagyfontosságú új erkölcsi eszmét dolgoz fel hasábjain: a pozitív erkölcsi tényekre és az erényekre felépülő erkölcsi rendet. A Zászlónknak pozitív erkölcsi irányban való beállítása a Regnum Marianum lelkes hittanárainak szellemi kohójából került elő. A Regnum tagjai kezdettől fogva mindig a legszorosabb szellemi érintkezésben maradtak az új morális irányzat szellemi atyjával Prohászka püspök úrral. Irányzatuk csakhamar lelkes gárdát vonzott az új eszme zászlaja alá, főleg a pesti hittanárok közül, akik sokáig szerényen, észrevétlenül és elismerés nélkül váltották valóra annak elveit a maguk szűk hatáskörében, A hittanárok és hitoktatók nívós kis folyóirata: a Katholikus Nevelés természetesen csakhamar ezen új morális irányzat híveihez szegődött, s hasábjain az új irányzat nem *egy* ízben jutott szóhoz. E folyóiratban látott napvilágot dr. Schütz Antal, jelenleg egyetemi tanár úrnak alapos értekezése: A jelenkori ethikai nevelés követeléseit és a középiskolai vallásoktatás” címen, mely az új irányzatnak nem *egy* elméleti tételét tisztázza és rögzíti meg. Amily határozottsággal és biztos kézzel építi fel az új irányzat elveit, ugyanily éles kritikával veti el az Amerikából kiinduló etikai nevelés kinövéseit és tévedéseit s mivel a hazai s külföldi új irányzat között rokon vonásokat lát és egymásra hatást tételez fel, még nem tud egészen az új irányzathoz csatlakozni.

Ugyanez jellemzi a tudós tanárnak és kiváló nevelőnek 1912-ben megjelent »Katolikus erkölcsan« című könyvét, mely középiskolai tankönyvnek készült. E műben a régi, hagyományos jogi felfogásra, a törvényre és a kötelességteljesítés elvére építi fel az erkölcsi rendet, de már nem a tiltó parancsok formái szerint. Tárgyalásában mindenhol az erények pozitív értékeit igyekszik kiemelni, mely művének kiváló értéket kölcsönöz.

Dr. Schütz Antal ezen műve az erkölcsan pozitív irányának ténnyeljárása ügyében igen nagy befolyást gyakorolt a nevelők körében. Nemcsak Budapesten, hanem szerte az országban is. Ielvetődött a pozitív erkölcsani irányzat kérdése. Dr. Czapik Gyula a szerkesztésében megjelenő „Papak Közlönye” hasábjain 1917-ben „Gondolatok erkölcsanításunkhoz” c. cikkében¹⁾ panaszkodik arról, hogy: „Nem jár egészen a helyes úton a morális akkor, ha túlnyomóan csak a bűnökkel foglalkozik, a pozitív erényekről csupán egy-egy elismerő, ajánlgató dicséretet ad le, hogy azután továbbmenve az elmentéses bűnnek szentelje sok szavát.” „Már pedig tagadhatatlan – állapítja meg dr. Czapik – hogy hitoktatásunkban az erkölcsan tanításánál ezt a hibát megtaláljuk.” „Mit érünk el ilyen aránytalan oldalú erkölcsanítással? – kérdi tovább – Azt, hogy a lelkekben annak a sokat és kellőször emlegetett Krisztusi életnek képe nagyrészt *csak tilalomfákból rajzolódik meg*, ami pedig nem vonz annyira, mint kordában tart.” Ezzel szemben Czapik megállapítja, hogy a krisztusi életnek vonzania kell: „A krisztusi élet eszményében -mondja – nem a büntelenség az egyedüli vonás. Pozitívum adja meg a keresztény eszménynek jellegzetes vonását: az erények. Ezek pedig nemcsak a bűnökkel való viaskodásban, hanem ezektől elválasztott cselekményekben, pozitív alkotó tevékenységben is állanak.” „A bűnök legyőzése csak egyik része a krisztusi életeszmenyének, a másikat az erények pozitív cselekedetei alkotják.”

Dr. Czapik ezen cikke az első öntudatos sürgetése az új pozitív irányú morális felépítésének tisztán erkölcsanítási, tehát pedagógiai szempontból. Fő érve az, hogy a krisztusi életideálnak vonzania kell, ezt csak akkor éri el, ha pozitív programot ad.

¹⁾ „Papak Közlönye” Temesvár 1917. dec. 15.-iki szám, 930. o.

E cikk meglehetősen feltűnést keltett és a „Papok Közlönye” hasábjain egyre-másra jelentek meg a hozzászólások. Dr. Faragó János örömmel üdvözölte a pozitív irányú morális sürgetését.¹⁾ Maga is bizonyítani igyekszik annak szükségességét, liülön cikkben iparkodik kimutatni a negatív rendszerű morális keletkezését és keletkezésének okát abban látja, hogy a morális eltért sz. Tamás tanításától, ki nem ismer külön moralist, csak „Scientia Theologica”-t, melynek szerves része a morális is.²⁾ Dr. Ráday Sebestyén O. Praem. helyesli ugyan, hogy dr. Czapik a keresztény élet szebb, pozitívabb oldalának szükségességét sürgeti, mégis védelmébe veszi a régi moralistákat s a bajon inkább úgy óhajt segíteni, hogy a negatív morális mellé, külön aszkétikát és misztikát kíván a szemináriumban taníttatni.³⁾

A vita folyamán még határozottabban pálcát tör a régi morális mellett Borián Elréd O. Cist., anélkül, hogy dr. Czapik megállapításait íagadásba venné.⁴⁾ Szerinte: „Az erkölcsant a főiskolákon a theologia moralis-ból a kispap elsősorban nem a maga számára tanulja, hanem az élet, a hívek, a pasztoráció számára.” „A szelíd, erényes papi élet alapjait . . . nem lehet morálisból megtanulni, ehhez józan aszkézis gyakorlása és elsajátítása szükséges tapasztalt előljárók, spirituálisok vezetése alatt.” A cikkíró szerint a morális tanulása direkt pozitív veszéllyel jár, mert abból az ember azt a következtetést vonhatja le, hogy ezt még megtehetem, mert nem bűn, vagy csak bocsánatos bűn. Ezen kijelentései után azt várhatná az ember, hogy Borián is a pozitív irányú erkölcsantítás szükségességére következtet, mint dr. Czapik és dr. Faragó; de nem, ő az előzményekből a következőket állapítja meg: „Ezen nem segíthetünk az által, ha az erényeknek a morálisban 200 oldalas traktátust szánnánk is, míg a bűnről kevesebbet beszélünk. Legfeljebb azt érnök el vele, hogy a szegény vizsgára készülő teológusnak nagyon terhére lennének az *erények* (sic !). Ez ellen szerény véleményem szerint – foly-

¹⁾ „Papok Közlönye” Temesvár 1918. jan. 15.-iki sz. 58. old.: „Gondolatok az erkölcsantához” c. cikkében.

²⁾ U. o. 1918. febr. 1-én a 109. oldalon.

³⁾ U. o. 1918. febr. 15.-én a 157. old. „Gondolatok az erkölcsantításunkhoz” c. cikkében.

⁴⁾ U. o. 1918. márc. 1-én a 200. oldalon.

tatja – úgy lehetne némiképp védekezni, hogy a morális tanára mindjárt előljáróban megjegyezné és évközben is többször hangoztatná, hogy ne a morális tankönyv legyen a mi cselekedeteink zsinórmértéke, mert az legtöbbször csak azt a végső határt szabja meg, ameddig bűn nélkül el lehet menni... végre, hogy a morális erényeket csak annyiban tárgyalja, amennyiben parancsolva vannak és azoknak gyakorlása az örök élet elnyerésére és a bűn kerülésére okvetlenül szükséges.” Borián még tovább megy; dr. Faragóval szemben védelmébe veszi a morális tankönyveket s azt mondja: „A teológia moralis-t hibáztatni azért, mert rövidebben végez az erényekkel, mint a bűnökkel, nem lehet.” Nem lehet a következő okoknál fogva: 1. a morális praktikus célokat szolgál, „az életből az élet számára íródott, ahol az emberi gyarlóságból kifolyólag több bűnnel, mint erénnyel találkozunk;” 2. „A morális papoknak van szánva, kiknek az erényeket nem annyira a morális könyvből kell megtanulniok, mint inkább Krisztus iskolájában ... a keresztény aszkézis iskolájában;” 3. „A morális elsősorban gyóntatóknak, lelki vezetőknek a szükségletét tartja szem előtt. Innen érthető kaznisztikus iránya, hogy t. i. többet foglalkozik a bűnök meghatározásával és megkülönböztetésével, mint a keresztény erkölcsök pozitív leírásával. ... A gyóntatószékben bizonyára több bűnről és gyarlóságról hallunk, mint erénygyakorlatokról.” Végül: „a teológia morális az erényeket csak annyiban *tárgyalhatja*, amennyiben azok meg vannak parancsolva.”

Mindent összevéve Borián a következő megállapodásra jut: „Ezek után azt hiszem a teológia morális ellen nem lehet kifogást emelni azon a címen, hogy az erényekkel szemben sokat beszél a bűnökről.”

Ezen érvelése azonban úgy látszik nem igen győzhették meg a folyóirat olvasóközönségét, mert dr. Schutz Balázs az „Erények helye az erkölcsstanban” címmel¹⁾ határozottan a pozitív erkölcsi irányzat mellett foglal állást és nyomós spekulatív érvekkel, főleg Aquinói sz. Tamásból vett idézetekkel igyekezik bizonyítani a pozitív erkölcsstan-irányzat helyességét. Kár, hogy a szerkesztő a cikk végén az eszmecegerét minden megokolás nélkül lezárta, mert a hozzászólások révén

¹⁾ „Papok Közlönye” Temesvár 1918. mára 15.-én, 249. old.

érdemes lett volna e kérdést még jobban *megvilágítani* Valószínűleg ismerte a magyar olvasóközönség igényeit, hogy a spekulatív irányú fejtegetések kevésbé érdeklik. A magyar pszichét az elvont érvelések mindig hidegen hagyják.

Ezen eszmecsere, talán épen az utóbbi okból, nagyobb elhatározásokat, nagyobb mozgalmat az új irány szempontjából nem váltott ki. Dr. Schütz Balázstól jelentek ugyan meg cikkek a „Papok közlönye” hasábjain az erényekről s ezeknek morális szerepéről. Dr. Faragó *János* is közöl az „Egyházi Lapok” hasábjain egy vázlatot az erényeken felépített erkölcstanról,¹⁾ de mindez csak utolsó fellobbanása volt az élénken megindult eszmecsereének. Elmondhatjuk, hogy a szerkesztő határozott kijelentésével nemcsak a „tanulságos eszmecsere” zárult le, hanem maga a kérdés is, amennyiben az tudományos nézőpontból tárgyalható. Ezen érdekes morális irányú mozgalom hazánkban nem is elméleti úton jut megoldásra, hanem tisztán a gyakorlati élet, vagy mondjuk inkább a pedagógia által.

Tényleg az új mozgalom konkrét irányt és formát ettől az epizódszerű eszmecserétől teljesen függetlenül, sőt azt megelőzően a cserkészmozgalomnak hazánkban való meghonosodásával vesz fel. A cserkészzet elterjedése *magyar* földön szintén a Regnum Marianum nevéhez fűződik. A szerkesztésükben megjelenő „Zászlónk” és a „Zászlónk diáknaptára” ismerteti meg a magyar ifjúsággal a cserkészzetet, ezen idegen, nemzetközi ifjúsági mozgalmat. De nemcsak megismerteti és meghonosítja, hanem a cserkészzet részére a magyar léleknek megfelelőbb erkölcsi és hazafias alapot teremt, s csakhamar oly kész cserkészprogrammal dolgozik, mely értékében is, eredményeiben is messze felülmúlja a külföldi cserkészzetet. Hosszú tíz év gyakorlati munkájának és gazdag tapasztalatainak leiszűrődése a Sik Sándor szerkesztésében 1922-ben megjelent „Cserkészvezetők könyve”,²⁾ mely a cserkészzet lényegét, pedagógiai irányzatát és eszközeit ismerteti.

A „Cserkészvezetők könyvé-”ben az új, pozitív erkölcsi értékelés szempontjából nagyon értékes elveket találunk. Mindjárt a mű elején kidomborodik, hogy a magyar

¹⁾ Egyházi Lapok 1921. nov. 1-én 214. old.

²⁾ A Magyar Cserkészszövetség kiadása 1922. Budapest.

cserkésziideal nem a külföldinek másolata, hanem az a magyar diák lelkéből szűrődött le. A „Zászlónk” lapjain pályázatok és hozzászólások alakjában maga az ifjúság alkotta meg magának ezen ideált: az emberebb ember és a magyarabb magyar eszményét. Itt is tehát a lélekben rejlő pozitív éretnyes hajlamokat tapogatta ki a magyar cserkész, hogy még a konkrét ideál is magának az ifjúnak a lelkéből nőjön és fejlődjék ki. A magyarországi cserkész, tehát kezdettől fogva teljesen a pozitív irányzatú morális elvei szerint építette ki pedagógiáját. De nem elméleti, elvont elvek képezik kiinduló pontját. „Ha a cserkésznevelés módszerét egy szóval kellene jellemezni, olvassuk, akkor mindenekelőtt azt kellene mondani, hogy az elsősorban gyakorlati.”¹⁾ Módszere a következő: az ifjúból indul ki és annak lelkében keresi azt a pozitívumot, mondjuk jóra való hajlamot, melyet fejleszteni akar. „Ez a módszer - állapítja meg a Cserkészvezetők könyve²⁾ – nem felülről indul ki, hanem alulról, nem a törvényből, hanem a gyerekekből ... A fiúból indul ki ez a módszer abban az értelemben . . . hogy nem marad meg a tudományos erkölcsan légüres terében, hanem a törvény követeléseit a lélektani tények alapos ismeretével a valóság reális talajára építi rá. Tehát nem azt kérdezi magától elsősorban, milyen követelések foglaltatnak ebben a törvényben, hanem micsoda természetes erők vannak a fiú lelkében, amelyek ennek a törvénynek kedveznek, s amelyeket így hasznunkra fordíthatunk.”³⁾ Kell, hogy a fegyelem is, mellyel együtt jár bizonyos dolgoktól való tartózkodás, szervesen a fiú lelkéből fakadjon. (Önfegyelmzés.)

Ebből következik, hogy a cserkészpedagógia nem tart erkölcsi prédikációkat, hanem erkölcsi megbeszéléseket, melyek kapcsán a fiú lelkéből hozza ki az erkölcsi törvény megismerését, valamint annak megkedvelését. Ezért a cserkész ellenőrzi önmagát, naponta egy önként vállalt jócselekedetet választ (tehát nem negatív bűn ellen küzd) s erről naponta számot ad magának.⁴⁾ Az erkölcsi rossz ellen tehát nem negatív küzd, hanem pozitív, mert mindig valami pozitív

¹⁾ Cserkészvezetők könyve 66. old.

²⁾ U. o. 68. oldal.

³⁾ U. o. 69. oldal.

⁴⁾ U. o. 79. old.

erényt, jócselekedetet tűz maga elé. Így az erény szeretete ösztönzi őt cselekedetre. Ez egyik legjellegzetesebb vonása a cserkészlet pedagógiájának.

Más hathatós eszköze, mellyel pozitív irányban segíti leküzdeni a hibákat, sőt még a rá való gondolatot is, a munka. A cserkészvezető egyéni nevelést végez, vagyis kiismeri mily irányú tehetség lappang az ifjában. Ha ezt felismerte, akkor oly irányú munkába állítja, melyhez legtöbb hajlama, kedve, ambíciója van. Így nevelődnek a cserkész technikusok, írók, rajzolók, festők, dalszerzők, ökonomusok, szakácsok, tervezők stb. A pozitív munka, főleg az alkotási ambíció, mint nemes lelkesedés ragadja magával a diák-leiket s így anélkül, hogy szükséges lenne a bűnre külön felhívni a figyelmét, máris elvontuk attól s pozitív irányban indítottuk őt. Ugyanezt a célt szolgálják a játékok, versenyek, cserkész-próbák, s főleg a nagytáborozás. Itt önálló hatáskörben külön munka nehezedik vállára, mely által önállósága, önbi-zalma és akaraterije kifejlődik s ez befelé, a lelki élet kidolgozásában is, ambícióval tölti el.

Legtipikusabb ezen pozitív irányzat a fegyelmezésben. A fegyelem a cserkészletben katonás. Mégsem felülről igyekszik lenyomni és így elnyomni a jelentkező hibákat, hanem szintén alulról, vagy inkább belülről, a gyermek lelkéből kiindulva.¹⁾ A fegyelmezés, s főleg a büntetés a cserkészfelfogásban nem elnyomás, hanem: „önvédelmi eszköz”, tehát pozitívum. „Önvédelmi eszköz ... mely az ember jobbik énjét védelmezi az alsóbbrendűvel szemben, jobb meggyőződését, elveit legmagasabbrendű vágyait segíti érvényesülésre a tudatlanságnak, a könnyelműségnek, a lomhaságnak és mind a legalsóbbrendű ösztönöknek alattomos, de végzetessé válható erejével szemben.”²⁾ „Ebből az alapgondolatból következik, hogy egész fegyelmező eljárásunknak pozitívnak kell lennie. Nem azt kell egyre hangoztatnunk, hogy ezt ne tedd, azt ne tedd, ezt nem szabad, azt nem szabad. Ellenkezőleg mindig arról beszéljünk, hogy ezt tedd, azt tedd; ez a természetes, ez a szép, ez a cserkészies.”³⁾ „Ugyancsak ebből a felfogás-

¹⁾ Cserkészvezetők könyve 1922. Bpest. 103. old.

²⁾ U. u. 106. old.

³⁾ U. o.

ból következik, hogy fegyelmezésünk alaphangja nem szidás lesz, hanem a buzdítás, a bátorítás ... A szidás pedagógiai értéke legtöbbször illúzió ... Sokkal okosabb akkor szólni a fiúnak, mikor jót cselekedett, semmint akkor amikor hibát követett el.”¹⁾ „Egy dicséret többet ér száz szidásnál.”²⁾ Fontos, hogy a fiú belássa hibáját és ha ezt elértük, legcélszerűbb, ha ő maga választja büntetését is.³⁾ Mindez szeretettel és az együttérzés hangján történik a parancsnok részéről, nem erőszakkal, kikényszerítve.⁴⁾

A cserkészzet programjában tehát az első jellegzetes vonás, hogy az teljesen gyakorlati. Az egész cserkészpedagógia, sőt maga a „Cserkészvezetők könyve” sokak tapasztalatainak leszűrt eredménye rendszerbe foglalva. A másik jellegzetes vonása, hogy nemcsak nevelése, hanem morális irányzata is teljesen a pozitív erkölcsi értékelés jegyében mozog. Nem a bűnök ellen emel tilalomfákat, hanem az erényeket állítja az ifjú ambíció elé, mint elérendő célt. De hogy ezt annál sikeresebben tehesse, az egyes erényeknek megfelelő lélektani alapot keresi ki az ifjában, hogy arra az erényt annál könnyebben és tartósabban felépíthesse.

Ezen kettős vonás még inkább igazolja, hogy a magyar lélektanilag nem igen szereti a sok teóriát, az elvont okoskodást, de annál több érzéke van a gyakorlati élethez, s ezen a téren bámulatos jóérzéke van. A cserkészmozgalom hazánkban teljesen önálló alapon, tisztán ezen gyakorlati jóérzék Ítéletei után haladva, képes volt az erkölcstannak elméletben is nehéz és kényes kérdéseit ily találóan megoldani.

Mindamellet a cserkészzet szellemi irányítói mindinkább érezték, hogy ezen nevelésbe fektetett erkölcsi elveknek kell valamelyes erkölcsi megalapozás. Viszont a régi morálisnak negatív iránya homlokegyenest ellenkezett a gyakorlati életben vallott elvekkel. Ezen ellenmondásból született meg a gondolat, hogy a Szuszai féle „Kalauz” nyomain haladva, tisztán tudományos és elméleti morálist készítsenek, mely teljesen összhangban legyen a pozitív pedagógiai irányzat gya-

¹⁾ Cserkészvezetők könyve, 107. old. – ²⁾ U. o.

³⁾ U. o. 109. old.

⁴⁾ A cserkészzet pedagógiáját bővebben kifejtettem: „A cserkészpedagógia alapelve aquinói sz. Tamás elméletének világánál» c. értekezésemben. Kalocsa, 1924. Árpád R.-T.

korlati elveivel. Így készült el 1921.-ben Dr. Marcell Mihály és Jandik József, a Regnum Marianum akkori tagjai által a Sz. István Társulat kiadásában egy kis középiskolai tankönyv: „Katolikus erkölcsstan felsőbb osztályú ifjúság részére” címmel. E kis mű jelentősége és értéke abban áll, hogy teljesen tudományos és módszertani alapon kísérli meg a pozitív irányú erkölcsstan felépítését.

Ezen kis mű az erkölcsstan anyagát három részre osztja. Az első részben az erkölcsstan alapfogalmait, a másodikban az erkölcsös életre való előkészületet, s a harmadikban az erkölcsös élet megvalósítását tárgyalja.

Az erkölcsstan alapfogaimainál az erkölcsstant röviden így határozza meg: az élet tudománya, vagyis azon elvek összessége, amelyek követése az embert a Teremtő szerinti emberre alakítja.¹⁾ Ezek után a negatív erkölcsstantól eltérően mindjárt áttér annak megállapítására, hogy az erkölcsi törekvések természetünkben gyökereznek. „Azokat nem mások öntik belénk, nem belénk beszélük, hanem mint a forrás a hegy oldalán, ezek is természetes erejünkkel buggyanak a lélek mélyéről. Az erkölcsstannak, mint az élet tudományának feladata, hogy felszínre hozza és rendezze azokat az irányelveket, amelyek esetleg homályosan, de végelemzésben mégis a lélek mélyén lappangnak.”²⁾ Ezen erkölcsstan tehát mindjárt kezdetben arra épít, hogy minden erkölcsi törekvés és cselekedet valamely pszichológiai alappal bír a lélekben. Akárcsak a cserkészlet pedagógiáját hallanók, mely szerint a gyermek lelkéből kell kihámozni és kifejleszteni a jóra való pozitív értékeket. Az erkölcsstan alapfogalmait tárgyalva megkülönböztet e kis mű kétféle erkölcsstant: természetest és természetfelettit. Majd az ember célját ismerteti meg. Ezután a jó és rossz közötti különbséget vonja meg s meghatározza az erkölcsi rend, valamint az isteni, s emberi, egyházi és állami törvényt. Az erkölcsi beszámítás és a lelkiismeret tárgyalása után külön fejezet szól az erény és a bűn fogalmáról. Az erényre és a bűnre fog felépülni majd a részleges erkölcsi rendszer.

A második részben lehetetlen fel nem ismernünk azon tényezőket hatását, melyek az egész könyvet életre keltették. E

¹⁾ Marcell-Jandik: Erkölcsstan 4. o.

²⁾ U. o.

részben tulajdonképen az erkölcsi rend szubjektív elemeinek, lélektani tényezőinek ismertetése foglaltatik. Itt veti íel a kérdést: hogyan kell előkészítenünk lelkünket az erkölcsi életre? A felelet egyszerű: „Erősítenünk kell a jó megtevésére indító hajlamokat és gyengítenünk az ellenkezőt.”¹⁾ Ezen elvvel már eleve kizárja a negatív erkölcstani irányzatot, mely szerint előbb következnek a bün elleni küzdelem., tehát a negatív munka, s csak azután az erényekre való törekvés. Hogy ez hogyan történjék, azt is rögtön megállapítja: „E nagyjelentőségű munka a gyakorlati életben csak úgy valósítható meg, ha lelkünket megfigyelve, először kikeressük azokat a tényezőket, melyek a cselekvés létrehozásában szerepet játszanak. Másodszor e tényezők fölismerése után kipontozzuk azokat a módokat, melyek szerint a cselekvésben szerepet játszó tényezőket helyes irányban nevelhetjük.”²⁾ Melyek tehát ezen tényezők? Az értelem, az érzelem és az akarat. Ezen hármas lelki tényező nevelését tartalmazza a második rész.

A harmadik s főrészt a tulajdonképeni gyakorlati morális. Ezen rész adja meg az egész könyvnek a főjelleget. Itt végleg szakít minden eddigi morális beosztással, mely tárgyat a bünök vagy a parancsok szerint tárgyaija, s teljesen újat, eredetit akar alkotni.

Tárgyat, az erkölcsi életet az embernek különféle viszonyai és kapcsolatai szerint osztja be. Így tárgyalja az ember kötelességeit önmagával szemben: az önbecsülés erényét és ennek ellenkező vétkeit az öngyilkosságot; az önszeretetet és az ellenkező vétkeket: az önzést, büszkeséget, kevélységet. Majd az ösztönöket állítja be az erkölcsi életbe, mikor az önmegtágadást, mint pozitív erényt mutatja be és inkább önnevelésnek hívja. Ennek ellentétes hibái a mértéktelenség a táplálkozásban, valamint a kicsapongás a nemi életben. Külön foglalkozik a szüzességgel s azt mint az élet legtisztább energiáinak érvényre jutását és győzedelmeskedését, tehát mint pozitív erényt ismerteti. E kis fejtegetés egyike a könyv legsikerültebb részeinek.

Ezek után az embernek az anyagi világgal szemben létező

¹⁾ Marcell-Jandik: Erkölcstan 22. old.

²⁾ U. o. 22. old.

viszonyát és az ebből származó kötelességeit tárgyalja. Ilyen kötelesség a munka, mely mint pozitív erény az anyagi javak megszerzésére irányul. Itt külön kitér a magántulajdon kérdésére s röviden megismerteti a szociális irányzatokkal.

Majd az embernek felebarátjaival szemben fennálló kötelességeit részletezi. Így a társadalmi függésből kifolyólag az engedelmesség erényét, majd külön-külön a felebaráti szeretetről, a szociális kötelességekről, az apostolkodásról s az igazmondásról tárgyal. Csak ezen pozitív erények után ismer-teti az ember nemleges kötelességeit felebarátjaival szemben, mint amilyenek: mások becsületének megsértése, rágalmozás, gyilkosság, párbaj, lopás, rablás, csalás, uzsora.

Végül az embernek legmagasztosabb és legfőségebb kapcsolatából Istennel szemben fennálló kötelességeit foglalja össze. Itt is először a pozitív részt tárgyalja, vagyis miképen valósul meg az Isten és ember közlekedése. Ezen közlekedés megindul az ember részéről, mikor az élet nagy kérdéseire feleletet keres; az Isten részéről, mikor Isten magát az emberiségnek kinyilatkoztatja. E közlekedés kifejlődése a hármias isteni erény: a hit, remény és szeretet által történik. Végül megvalósul az imádság, az istentisztelet, a sz. gyónás és áldozás által, néha rendkívüli módon az eskü és fogadalom által,

A pozitív rész után áttér az Isten elleni bűnök ismertetésére. Ilyenek: a hitetlenség, hitközömbösség, eretnakség, káromkodás, babona, spiritizmus, Isten irgalmában való vakmerő bizalom, a kétségbeesés, végül az Isten iránti kötelességek szolgálalkú kimérése, nehogy több jót tegyünk, mint amennyi parancsolva van.

Az egész morálist lezárja egy rövidke tárgyalás a keresztény ideál nagyrabecsüléséről.

Ezen sikerült morálisnak utolsó és tipikus része nagy lépést jelent a hazánkban ujabban kifejlődött erkölczstan pozitív irányú felépítésében. De mert úttörő, még nagyon is kiérezni, hogy a régi, parancsok szerinti beosztás volt a szerzők szemei előtt, amennyiben állandóan szabályokról, sőt „törvényekről” tesznek említést, melyek parancsolnak, vagy tiltanak.¹⁾ Sokkal következetesebb lett volna erényekről, vagy vétkekről tárgyalni, melyeket az első részben úgyis

¹⁾ Marcell-Jandik: Erkölczstan, 34. old.

már mint az erkölcsös életnek alapjait mutatták be. Az erény és a bűn általános fejtegetései után azt vártuk volna, hogy erényekről lesz a részleges részben is szó és nem parancsokról. Ez azonban mégis megtalálja magyarázatát abban, hogy a szerzők figyelme oda irányult, hogy összefoglalják: „mindazon törvényeket, melyeket az egyház a tíz és ötparancsolatokban közöl.”¹⁾ így tehát a szerzők küzdöttek még a régi erkölcsi beosztással, főleg mert arra számítottak, hogy könyvüket hivatalosan engedélyezett tankönyvnek el is fogadják. A régi erkölcsstan anyagbeosztása azonban sajnálatosan megakadályozta őket abban, hogy az újabbat tisztán maguk előtt lássák és teljesen az új gondolatból kiindulva építsék ki. Innen magyarázható az is, hogy sok erényt vagy vétket nem tudnak kellően elhelyezni, sőt egyáltalában nem illeszthettek be az erkölcsös élet megvalósításának rendjébe.

Mindez az úttörő munkának nagy értékéből és jelentőségéből mit sem von le, s hisszük, hogy a pozitív erkölcsi értékelés irányában sokakat újabb munkásságra és kutatásra fog serkenteni.

Az újabb erkölcsstan-irányzat tehát – mint láttuk – teljesen pozitív irányú. Nem tilalomfákból, nem kívülről reánk erőszakolt parancsokból és természetünkkel sokszor ellenkező tényezőkből igyekszik felépíteni az erkölcsi rendet, hanem az erényekből, és az ember természetében rejlő jóra való hajlamokból. Jellemzi az egész irányzatot, hogy nem általános elméleti meggyőződés és bizonyítékok voltak kiinduló pontjai, hanem a gyakorlati élet és egy szebb, értékesebb, vonzóbb életideálnak a gyakorlatban való megvalósítása.

¹⁾ Marcell-Jandik: Erkölcsstan, 34. old.

MÁSODIK FEJEZET.

Kísérletek a pozitív erkölcsi rendszerek tudományos megalapozására.

A Marcell-Jandik féle Erkölcsi szerzői érezték, hogy teljesen töretlen csapáson haladnak és hogy munkájuk létjogosultságát nem is annyira az elméleti érvek, hanem inkább maga az élet támogatják. Új irányuk azonban oly sok oldalról részesült kritikában, hogy szükségesnek tartották azt tudományosan is újra áttanulmányozni és az *egész* irányzatot behatóbb vizsgálat tárgyává tenni. E kutatások és tanulmányok eredményét nyújtja Dr. Marcell Mihály a Szent István könyvek sorozatában 1924-ben megjelent „A katolikus nevelés szelleme” c. könyvében. a pozitív irányzat alátámasztását: Dr. Marcell az élethajlathoz legközelebb fekvő tudományban a lélektani törvényekre felépített pedagógiában keresi. E könyvében is, mint erkölcsi szerző a szerző új csapáson halad. A pedagógiáról írt legtöbb munkának ugyanis az a sajátja, hogy a tudományosság jellegének jegyében elméleti tételek, és logikai beosztások tömkelegét halmozza össze, s mindezt bölcséleti látószögbe beállítva. Mintha a pedagógia tudományos jellege másként nem volna megmenthető. „A katolikus nevelés szelleme” c. munka legjellegzetesebb vonása, hogy nem keresi ezeket az ontológiai fogalmakat, bölcséleti megalapozásokat, hanem a pedagógiát teljesen lélektani alapokra helyezi. Még a legelméletibb kérdéseknél, a világnézeti rendszereknél is a beállítás, a kifejtés mindig pszichológiai alapon történik. A lélektani megfigyeléseknek és tényeknek ilyen következetes alkalmazása és kidomborítása a pedagógiában nemcsak érdekességet kölcsönöz a munkának, hanem értékét is nagyban növeli.

„A katolikus nevelés szelleme” c. műben – miként előbbi munkájában is, – ezen kettős tény jellemzi a szerzőt legjobban: a kiinduló pont nem az elméleti forma, törvény,

hanem „az erkölcsi életnek, illetőleg a nevelésnek, alanya, s az erkölcsi élet kifejtésének épen úgy mint a nevelésnek mód-szere a lelki kifejlődés szabálya. Mindkét gondolat mindjárt az előszóban, a nevelés meghatározásánál kifejezésre jut. „A nevelés ugyanis nem más, – állapítja meg – mint a lélek rejtett erőinek, tehetségeinek keltegetése és kifejlesztése, az emberi természet megtermékenyítése, az erkölcsi jónak diadalra juttatása és a legtökéletesebb embertípus megalkotása.”¹⁾ Nem rendszertani tudományról, száraz tudósoknak, hanem az emberi élet legáltalánosabb jelenségéről, a nevelésről, az emberek legtöbbszöréhez, a nevelőkhöz akar írni. „Ha a nevelés csupán elméleti és tudományos módszerek ismerete és szakavatott alkalmazása volna, akkor igen sok embert ki kellene zárni a nevelők sorából. A természet kényszerítő hatalma azonban minden embert nevelővé avat... Mindenki nevel, mindenki nevelődik! Akár tudós, akár tudathn. Akár öntudatosan, akár öntudatlanul vesz részt e munkában.”²⁾

Nevel a szülő, mert ő a leghivatottabb a gyerekekből egész embert faragni. De nevel mindenki, aki a társadalom tagja, mert „aki távol esik a családi élettől, annak élete is, mint erőközpont, előnyösen, vagy károsan hat a környezetre.”³⁾ Mindenkit érdeklő kérdés tehát a nevelés szelleme. Ez a szellem első követelés gyanánt az önnevelést állítja oda. Csak az tud majd igazán helyesen gyermekeket nevelni, és még inkább tömegeket nevelni, aki helyesen nevelte önmagát. Azért a munka első része az önnevelésről tárgyal, s csak ezután a második részben a gyermek neveléséről, s a harmadik részben a tömeg neveléséről.

A helyes önnevelésnek kiinduló pontja az önismeret. Az önnevelésnek feladata: „hogy a lélek mélyén lappangó értékes erőket leleplezzük, értékeljük s a nyert önismeret alapján egy egységes eszmény szerint kifejlesszük.”⁴⁾ Amint az önismeret útján lelkünk mélyére hatoltunk, feltaláljuk magunkban az eddig csak öntudatlanul működő lelki képességeket; rájövünk, hogy: „anyagi, esztétikai, kulturális, erkölcsi

¹⁾ Dr. Marcell: A kat. nevelés szelleme. 7. o.

²⁾ U. O.

³⁾ U. o.

³⁾ U. o. 12. old.

és vallási törtétesek szunnyadnak lelkünkben.”²¹⁾ Az emberi lélek mélyén szunnyadó készségek között is már meghatározott tökéletességi fokozat fedezhető fel. Ezen lelki tényeken épül fel az emberi életnek alacsonyabb vagy emelkedettebb világnézete, vagy mint a szerző mondja életsíkja. Az anyagi hajlamokon túl nem emelkedő ember egész élete ezen életsíkban mozog. Ennél emelkedettebb az esztétikai életsík, melyben az embert az indítja, ami esztétikai szempontból a szép élvezésére vezeti. Vannak akik az igazságnak és a tudományosságnak életsíkjában élnek. Ennél is magasabbra emelkednek, kik az erkölcsi életsíkban a cselekedetek harmóniájában találják meg lelki készségük legtökéletesebb kifejlődését. De ez sem képes az embert egészen boldoggá tenni, ha nem emelkedett fel egészen Istenig a vallásosság életsíkján. Az emberi lélekben levő élettörtétesek az embert mindig magasabbra segítik az anyagiasságnak életsíkjától kiindulva egészen a vallásos élet szintjéig.

Az emberi élet szintjai Marcell egész könyvének legalapvetőbb, de legértékesebb megállapításai. Nem mintha elméletileg nem lehetett volna azokat sokszorosítani, vagy másként csoportosítani, hanem mert pszichológiai alapon jobban összefoglalni alig sikerülhetett volna. Dr. Marcell könyvének ez igen értékes nívója: ő a világnézeteket nem a filozófus szempontjából, hanem tisztán nevelői, tehát a lélektani szempontból csoportosította, s ezzel minden nevelésnek munkáját célirányossá tette. Aki tudja, hogy a nevelők között épen a nevelés céljának kitűzése körül milyen eltérések és félreértések vannak, az tudja csak e megállapítások értékét kellően mérlegelni.

A természetes és természetfeletti életre való nevelés eszközeinek ismertetése után külön kiemeli a szerző azt a bűvös erőt, mely minden egyéniség mélyén található. Ezen az önkénytelen, sokszor öntudatlan nevelő erőn fog felépülni a munka második és harmadik része.

A gyermek nevelésének alapját a szerző abban látja, hogy a gyermek értékét felismerjük. Ennek felismerése után annak lelkében csírázó hajlamok kifejlődése szerint kell a nevelésnek is haladni. Ezen kifejlődésben első tényező a család.

¹⁾ Dr. Marcell: A kat. nevelés szelleme. 24. old.

Annak melege és a gyermeki lélek kifejlődésére döntő hatású befolyása nem pótolható semmivel sem. A családi nevelés főszerepe, különösen a zsenge korban az édesanyára vár. Ez annyira a természetben gyökerező, hogy még azoknak a nevelőknek nevelési munkája is ettől függ, akik a családtól elszakadt, árva és elhagyatott gyermekeket nevelnek. Ha tudnak az anya szeretetével és gondoskodásával bánni e szégyen elhagyatottakkal, akkor nevelésük eredménye biztosítva van. A gyermeki lélek készségeinek lassú fejlődése szerint a nevelés munkája is mind szélesebb körre terjeszkedik ki. Az értelmi képesség nyiladozásával kezdetét veszi a nevelés mellett a tanítás is, melynek magára a nevelésre is igen nagy befolyása van. A gyermek nevelésében is mint cél lebeg a nevelő előtt, hogy az életesményre nevelje őket, és pedig nemcsak a természetes hanem a természetfeletti életesményre. Ezen keretben ismertet meg a szerző bennünket a gyermeknevelés nehézségeivel, a tiszta férfiuság és nőiesség eszméjével, a leggyakoribb gyermekbűnökkel, valamint a gyermeknevelés legáltalánosabb eszközeivel. Mindezt befejezi a harmonikus emberről szóló ismertetése, mely a jól végzett gyermeknevelés koronája.

Egészen új gondolatot visz bele a nevelés kereteibe a szerző a harmadik részben. Az ember egyéniségének erejére építi az embernek nevelő befolyását környezetére és a tömegre. A tömegek lélektanát éles látással elemezve, megjelöli, miként lehet a tömeget is nevelni, mik a tömegnevelés feltételei, miként kell a tömeghanguiatot előkészíteni, hogy sikeres nevelő hatást tudjunk gyakorolni reá. Majd a tömegnevelés módszereivel ismerkedünk meg, s látjuk, hogy nemcsak az egyéni és a gyermeknevelésnél van a természetfeletti életnek és az egyháznak döntő és jótékony befolyása, hanem a tömegnevelésnél is.

A második és a harmadik részben a szerző a nevelés főbb kérdéseit futólag érintette csak, amennyiben szükségesnek vélte a katolikus nevelés szellemének ismertetése miatt azokkal foglalkozni. Ámde ezen körvonalakból is a katolikus nevelés szelleméről egész képet nyerhetünk. A részleteknek tanulmányozásához e könyv nagyon alkalmas vezető, mely megmutatja, hogy a sok aprólékos kérdésben mi a lényeges

és mi a döntő a nevelés szembontjából. Ez annyira fontos, hogy a nevelés főcéljának szem előtt tévesztése miatt a részletekben, sőt a nevelés irányában is igen messze eltévedhetni a helyes úttól. Ezen tévedésbe sokszor egész korok is beleeshetnek, sőt az is, hogy a szerző könyvének alapgondolata és kifejtése igen sok mai nevelő előtt újnak fog feltűnni, korunk ferde irányának tulajdonítható. Dr. Marcell könyvének áttanulmányozása után minden esetre feltűnik, hogy bár a gyakorlati nevelés síkjáról indul el, és egész egyénisége a gyakorlathoz fűzi, könyvében mégis több elméleti elemet találunk, mint gyakorlati részt. Ennek oka épen az, hogy a szerző a gyakorlatból szűrte le elméletét. Hosszú gyakorlat eredményét egybe fogni és leszűrni csak úgy lehet, hogy ha a sok aprólékos megfigyelés és lélektani szabály egységes elvekké és kiforrott elméletté alakul. E könyvnek épen az ad értéket, hogy minden elméleti szabálya nem elvont bölcséleti rendszerekből és elvekből lőn levezetve, hanem a való életből, ami annak az életre kiható jelentőségét csak növeli. Ez azonban nem fogja ezeknek az élet választóvizében kipróbált elveknek elméleti igazolását feleslegessé tenni. Ezzel nemcsak a mű, hanem az abban foglalt igazságok is értékben és meggyőző erőben csak nyerni fognak.

Dr. Marcellnek előttünk fekvő kis munkája hatalmas lépés annak a gondolatnak a kiépítésére, melyet a szerző már a „Katolikus erkölcsstan” c. munkájában megalapozott. A nevelésnek épen úgy, mint az erkölcsstannak nem lehet negatív irányban haladnia. Az erkölcsstannak nem lehet a feladata tiltó parancsokból tilalomfákat állítani, hanem pozitív irányítást, életigazodást kell nyújtania a végcél, az igazi és teljes boldogság, Isten felé. Így a nevelésnek sem lehet célja a gyermeket elzárni, természetes hajlamainak fejlődését visszafojtani és visszafejleszteni, hanem ezeket a hajlamokat, készségeket kell helyes irányba fejleszteni és megerősíteni. Az erkölcsstan irányt ad, a nevelés megindít ezen irányban. Az éleleteszményeknek, életsíkoknak ismeretét az erkölcsstan adja. De épen a szerző bizonyította be jelen kis művében, hogy azoknak az eszményeknek megvan a lélektani alapjuk az emberi természetben. Ezen lélektani alapokon kell megindulnunk az önnevelés terén épen úgy, mint a gyermeknevelés, vagy a tömegnevelés munkájában.

Dr. Marcell Mihály tehát a pozitív irányú erkölcsstannak tudományos megalapozását a lélektani szabályokra felépült neveléstanban látja és végső következtetésben azt bizonyítja, hogy maga a helyes nevelés követeli a pozitív erkölcs-tani irányt.

A probléma azonban sokkal mélyebbre ható, semhogy a tudományos kutatás e pontnál megállhatna. Még mindig nyílt kérdés marad, hogy a lélektani szabályokon felépült s a neveléstan által helyesnek tartott pozitív erkölcs-tani irányzat igazolást nyer-e az elméleti erkölcs-tan szabályai által. Nem fogja-e azt a metafizikai elvekre felépülő erkölcs-tan teljesen megcáfolni? Vájjon az Egyházban általánosan elfogadott aquinói sz. Tamás féle morális rendszer nem fogja-e a magyar tala-jon virágzásnak indult pozitív erkölcs-tan irányzatot oly meg-világításba helyezni, hogy azt józanul többé nem követhetjük?

Ezen kérdésekre nyerünk feleletet a következő feje-zetekben.

HARMADIK FEJEZET.

Aquinói szent Tamás pozitív irányú erkölcsi rendszere.

Az erköcstan feladata aquinói sz. Tamás szerint nem abban áll, hogy az emberek életéből, szokásaiból általánosítva bizonyos erköcstörténeti képet adjon. Az erköcstannak nem azt kell leírnia, hogy milyenek a nép erkölcsi, hanem azt, hogy milyeneknek kellene lennie.¹⁾ Az erkölcsi rend tehát elméleti alappal bír. Metafizikai elveinktől fog függeni az, hogy milyen lesz erkölcsi felfogásunk.

Érdekes lesz tehát szent Tamásnak a spekulatív és metafizikai elvekből kiinduló erköcstanát főbb vonásaiban tanulmány tárgyává tenni, hogy annak világánál lássuk a gyakorlati, a tapasztalati életből kiinduló pozitív irányú erköcstan kritikáját.

Sz. Tamás világnézete a modern gondolkodóképtől főleg abban tér el, hogy míg a modern ember elragadtatva kultúrájának látszólagos fölényétől magát a világmindenség centrumának képzei, addig sz. Tamás a homocentrikus világnézet helyett a legkövetkezetesebb theocentrikus világrend híve. Isten a kezdet, melytől minden ered; ő a vég, mely felé minden törekszik. A theocentrikus világfelfogásban leli magyarázatát az, hogy szerinte különálló, független erköcstan nincs, hanem csak egy egységes teológiai tudomány. A teológia mint szoros értelmében *veit* tudomány három részre oszlik: Az első rész tárgyal Istenről önmagában, Istenről, mint a világmindenség alkotójáról és kormányzójáról; a második rész tárgyal istenről, mint az emberi élet végcéljáról; a harmadik rész Krisztusról, ki mint Isten-ember az Isten felé való törekvésünk útmutatója.²⁾

A teológia második része, melynek az ember végcélie a tárgya, a tulajdonképeni morális. Ez a rész sz. Tamás Summa

¹⁾ S. Thomas comment, in Arist. Ethicorum. lib. I. lect. 19.

²⁾ V. ö. Summa Theologica (S. Tli.) I. II. III. pars.

Theologica c. művében oly szervesen épül fel az első részre, hogy attól el nem választható.

Sz. Tamás szerint az erkölcsstan tárgya az erkölcsös *élet*, mely nem más, mint az értelmes teremtménynek, vagyis az embernek, mint Isten képmásának mozgása Istenhez.¹⁾

Az erkölcsi élet alanya az ember, az Isten képmása az értelmes, eszes lény. Céltudatosan nevezi őt sz. Tamás Isten képmásának, s nem csupán embernek. Az emberben a pusztá lényt csupán a bölcselet veheti vizsgálata tárgyává, mert az etikának csupán az ontológia képezi alapját. Sz. Tamás azonban az erkölcsstan alapját a teológiában keresi, az erkölcsstan az Istenről szóló tanra épül fel, s ennek következtében az ember Istennel szemben nem csupán ontológiai értelemben vett egyszerű lény, hanem Isten teremtménye, ki mint értelmes eszes lény, Isten képmására teremtett.²⁾ Az Isten képmása nemcsak a természetes, hanem a természetfeletti világrendnek is tagja. Ennek következtében erkölcsstana is nemcsak természetes erkölcsstan lesz, hanem egyszersmind természetfeletti, felölelve a természetfeletti életet egész valójában.

Még jobban részletezi sz. Tamás ezen gondolatot a morális rész előszavában, ahol Damascenusra hivatkozva azt mondja, hogy az ember Isten képmására Ión teremtve, melynek az az értelme, hogy az ember értelmes, szabad akaratall megáldott lény, ki önmaga felett uralkodni tud.³⁾

A sz. Tamás-féle erkölcsstan alanyának fogalmából már is rámutathatunk arra a pszichológiai alapra, melyre a pozitív irányú erkölcsstan építeni akar. A szabad akarat ugyanis maga már bizonyos pozitív erőt ad a pusztá cselekvő képességhez.⁴⁾

¹⁾ S. Th. I. qu. 2. art. 1. proömium.

²⁾ S. Th. I. qu. 93. a. 1-8.

³⁾ «Quia, sicut Damascenus dicit, homo iactus ad imaginem Dei dicitur, secundum quod per imaginem significatur intellectualem, et arbitrio liberum et per se potestativum; postquam praedictum est de exemplari... restat ut consideremus de eius imagine, id est de homine, secundum quod et ipse est suorum operum principium, quasi liberum arbitrium habens et suorum operum potestatem.» S. Theol. I-II. proem.

⁴⁾ Az akarat szabadsága ugyanis a választás cselekvényében érvényesül. Ez pedig a pusztá akarathoz bizonyos pozitív erőt ad, melyet sz. Tamás „vis electiva”-nak nevez, s mely a pusztá akarathoz, mint tehetséghez, oly viszonyban van, mint az okoskodó ész a pusztá értelemez: „sicut se habet intellectus ad rationem, ita se habet voluntas ad vim electivam, id est ad liberum arbitrium.” S. Theol. I. qu. 83. a. 4.

Ez a többlet az erkölcsi rendben már mint dispozió, vagy mint hajlam jelentkezik.¹⁾ De tovább is mehetünk: Ha az ember, mint az erkölcsi rend alanya az Isten képmására Ión teremtve, akkor közte és Isten között a hasonlatosság már bizonyos fokban megvan, mely folytonosan tökéletesülhet oly értelemben, hogy az ember ezt a pozitív Istenhasonlatosságot önmagában mindig jobban kifejlesztheti épen az erkölcsi élet által.²⁾ Ezért mondja sz. Tamás az emberről, hogy „ad imaginem Dei”, „Isten képmására” Ión teremtve, mellyel bizonyos tökéletesülési lehetőséget akar kifejezni. Az ember természetébe van tehát oltva bizonyos hasonlatosság Istenhez, de ezen felül egy állandó törekvés és hajlam, hogy mindig jobban áthasonuljon Istenhez. Ezért vonzódik az ember természeténél fogva mindig a jóhoz és széphez. íme sz. Tamás erkölcsstanának szubjektív alapja a pozitív irányzat jegyében. Az erkölcsstan tárgya az Istenhez való folytonos törekvés. Ezen folytonos törekvést sz. Tamás a mozgás fogalmával fejezi ki: az erkölcsös élet nem más, mint Istenhez való „mozgás. A mozgás szorosán véve nem kifelé irányuló cselekedet,⁸⁾ nem is valamely kész befejezett dolog, hanem olyan átmenet a lehetőség (potencialitas) állapotából valamely tökéletesebbe,⁴⁾ melynek végső terminusa is magában a mozgó

¹⁾ »Per formam perficitur natura rei, sed oportet, quod in ordine ad ipsam formam disponatur subjectum aliqua dispositione ... Si autem sit talis forma quae possit diversimode operari sicut est anima, oportet quod disponatur ad suas operationes per aliquos habitus.« S. Theol. I-II. qu. 49. a. 4 ad 1.

²⁾ „Duplex est similitudo; una omnimoda aequiparantiae . . . alia autem est similitudo imitationis, qualis possibilis est creaturae ad Deum, in quantum videlicet participat aliquid de similitudine ipsius secundum suum modum . . . Quodlibet autem bonum in creatura existens est, quaedam participata similitudo primi boni . . . Bonum autem spirituale, secundum quod creatura rationalis divinam participat similitudinem potest . . . attendi . . . quantum ad potestatem operandi: et hanc similitudinem nondum erant in actu assecuti neque angelus, neque homo in ipso creationis principio, quia utriusque restabat aliquid agendum per quod ad beatitudinem pervenirent.” S. Theol. II-IL qu. 163. a. 2. v. ö. I. qu. 4. a. 3. et ad 1.

³⁾ „Motus et mutatio est actus existentis in potentia” S. Th. I. qu. 9. a. 1 ad 1.

⁴⁾ »Omne quod movetur, quantum ad aliquid manet et quantum ad aliquid transit.« S. Th. I. qu. 9. a. 1.

alanyban van meg.¹⁾ Következőleg az erkölcsi élet sem kifelé való mozgás, cselekvés, hanem azon folytonosan tartó átalakulás,²⁾ mely kezdődik és végződik az erkölcsi *élet* alanyában,³⁾ s annak nem kifelé való, hanem belső tökéletesülését hozza magával. Az erkölcsi mozgás kiinduló pontja az emberi természet, amely képes fejlődni és tökéletesülni, *sőt* ezen fejlődésnek és tökéletesülésnek csiráját már magában hordozza.⁴⁾

Itt külön ki kell emelnünk és hangsúlyoznunk, hogy sz. Tamás rendszerében az emberi természet, amennyiben az az akarat uralma alá van vetve, a végecéllal szemben nem pusztá kapacitás, hanem fel van ruházva bizonyos szilárd készséggel, mely természetes állapotában csak mint dispozicio, fejlettebb állapotában, mint habitus, szilárd készség jelentkezik.⁵⁾ Ezen elvét sz. Tamás később bőven kifejti a habitusról és az erényről szóló fejezetében, melyet a későbbi moralisták oly előszeretettel űztek a morális területéről a filozófia tárgykörébe, nem is sejtve, hogy itt kanyarodtak morálisukban először a negatív útra. Sz. Tamás szerint az emberi természetben közelebről az ezt mozgató szabad akaratban van valamelyes dispozicio, mely az erkölcsös élet kifejtését könnyűvé és határozottá teszi. Ez

¹⁾ „Motus ad finem incipit a voluniate, et ideo voluntati debetur id, quod ultimo consequitur consecutionem finis, scilicet delectatio vel fruitio.” S. Th. I-II. qu. 3. a 4. ad 3.

²⁾ „Nulla creatura convenienter beatitudinem consequitur, absque motu operationis, per quam *tendit in ipsam* . . . homines *consequuntur ipsam multis motibus operationum.*” S. Theol. I-II. qu 5. a 7.

³⁾ »Motus, eo quod est actus imperfectus, non proprie est in aliquo genere, sed reducitur ad genus actus perfecti (terminus motus.)« S. Theol. III. qu. 62 a 4. ad 2.

⁴⁾ „In unoquoque motu motoris intentio iertur in aliquid determinatum, ad quod intendit producere mobile. Intentio enim est de fine . . . Manifestum est autem, quod cum creatura rationalis per suam virtutem consequi non possit suam beatitudinem, quae in visione Dei consistit, . . . indiget ut ad beatitudinem a Deo moveatur. Oportet igitur, quod sit aliquid determinatum, ad quod quaelibet creatura rationalis dirigatur, sicut in ultimam finem.” S Th. I. qu 62. a 9.

⁵⁾ »Oportet quod in opérante praeexistat secundum virtutem aliqua conformis dispositio« S Th. I-II. qu 55. a 2. ad 1. v. ö.: De Virt. qu. un. a. 1. ad 13.: »ilia quae in sola electione consistunt, facile est, ut qualitercumque fiant, sed quod debito modo fiant, scilicet expedite, firmiter et delectabiliter, hoc non est facile, unde ad hoc habitibus virtutum indigemus.«

magából a mozgás fogalmából is következik: ami mozog ugyanis, már nincs pusztán potenciális állapotban, hanem van már benne bizonyos aktivitás, lévén a mozgás a potencialitás és aktivitásnak bizonyos összetétele.¹⁾ Az emberi természet is, mely Isten felé törekszik, már nem tiszta befogadó képesség, hanem máris valamely aktivitás, hajlam, törekvés Isten felé. Ezt a hajlamot ismerték fel a cserkészpedagógiában és a Marcell-Jandik féle morálisban. Sz. Tamás morálisa ezen metafizikai elvnel fogva gondosan fogja tehát az emberi természetet elemezni; nemcsak a cselekedetek, pszichológiai tényezőit; míg ellenben a negatív irányú, főleg kazuista erkölcs-tannál minden szubjectív elem már eleve ki van zárva.

Az erkölcsi élet tehát sz. Tamás elméletében mozgás, vagyis folytonos haladás, a tökéletesedés útján Isten felé. Isten mint végcél, döntő jelentőségű lesz mindarra vonatkozóan, mely által felé törekszünk.²⁾ Minden erkölcsösség ugyanis onnan ered, hogy meg van benne a feltétlen vonatkozás a végcélra.³⁾ Az emberi életnek a végcélra való vonatkoztatása és viszonya maga az erkölcsösség.

A cél specifikálja a mozgást;⁴⁾ a végcél specifikálja az erkölcsi életet.⁵⁾ Amilyen a cél, olyan a felé való mozgás.

¹⁾ „Motus est actus existentis in potentia; ut per id, quod dicitur actus, designetur ordo eius ad anteriorem potentiam; et per id, quod dicitur in potentia existentis, designetur ordo eius ad ulteriorem actum. Unde convenientissime Philosophus definit motum, dicens, quod motus est actus existentis in potentia, secundum quod huiusmodi.” Comment, in Arist. Physicorum lib III. lect 2.

²⁾ „Dens est finis ultimus hominis et omnium aliarum rerum” S. Th. I-II. qu. 1. a. 8. v. Ö. »Principium humanorum actuum, in quantum sunt humani, est finis; et similiter est terminus eorumdem” S. Theol. I-II. qu. 1. a. 3.

³⁾ »Necesse est quod omnia, quae homo appetit, appetat propter ultimum finem.« S. Theol. I-II. qu. 1. a. 6.

⁴⁾ »Utroque modo actus humani, sive considerentur per modum actionum, sive considerentur per modum passionum, speciem a fine sortiuntur. Utrouque enim modo possunt considerari actus humani, eo quod homo movet seipsum, et movetur a seipso.> S. Theol. I-II, qu. 1. a. 3.

⁵⁾ »Cum actiones voluntariae ex fine speciem sortiuntur, . . . oportet quod a fine ultimo, qui est communis, sortiuntur rationem generis, sicuti et naturalia ponuntur in genere secundum formalem rationem communem.« S. Theol. I-II. qu. 1. a. 5.

Ezért minden erkölcsstanban döntő jelentőségű a végcél ismerete.

Sz. Tamás már a morális első fejezetében tárgyal az emberi élet végcéljáról, vagyis Istenről.¹⁾ Megállapítja, hogy az emberi cselekedetek, amennyiben az ember szabad akaratából folynak, mindig bizonyos cél felé törekszenek,²⁾ a céltől nyerik specifikációjukat,³⁾ és hogy az egymásnak szükség-szerűen alá rendelt célokban el kell érkeznünk a legvégső-höz, mely az intenció rendjében az első mozgató.⁴⁾ Ez az emberi és erkölcsös életnek a végcélja, minden cselekedet első mozgatója: Isten.⁵⁾

Sz. Tamás szerint a cél mindig magában zárja a jó fogalmát, a végcél a legfőbb jó fogalmát.⁶⁾ Ez nem valami elgondolt, elvont fogalom, nem valami ideális vagy imaginárius dolog, hanem objektív, létező reális lény. Mivel pedig a végcél oly természetű, hogy minden cselekedet szükségszerűen hozzá törekszük,⁷⁾ s minden embernek, sőt minden lénynek csak egy végső célja lehet,⁸⁾ következik, hogy minden erkölcsi, vagyis szabad akaratunkból folyó cselekedeteinknek felé kell törekednie. Az erkölcsös élet első és főfeladata tehát nem azt kutatni, hogy mit ne tegyünk, hanem pozitíve, hogy mit tegyünk, vagyis hogyan törekedjünk a reális végcélj Isten felé. Ezen objektív szempontból vett alaptétel a második pozitív irányú pillére sz. Tamás erkölcsstanának.

Tehát már az erkölcsi rend alapelemeinél, mind szubjektív, mind objektív szempontból erősen kidomborodik sz. Tamás erkölcsstanának pozitív jellege.

Az emberi élet végcélját azonban sz. Tamás még közelebb akarja hozni épen ahhoz az emberi természethez, melybe Isten már megalkotásánál beleajította az erkölcsösség csiráit. Ki akarja mutatni, hogy az egész emberiségnek egyetlen és legfőbb vágya, az örök boldogság, azonos erkölcsi életünk

¹⁾ S. Th. I-II. qu. 1.

²⁾ S. Th. I-II. qu. 1. a 1-2.

³⁾ S. Th. I-II. qu. 1. a. 3.

⁴⁾ S. Th. I-II. qu. 1. a. 4.

⁵⁾ S. Th. I-II. qu. 1. a. 8.

⁶⁾ »Bonum habet rationem finis et primum bonum est ultimus finis.« S. Th. I-II. qu. 1. a. 4. ad 1.

⁷⁾ »Necesse est, quod omnia quae homo appetit, appetat propter ultimum finem» S. Th. I-II. qu. 1. a. 6.

⁸⁾ S. Th. I-II. qu. 1. a. 7.

végcéljával. Ezt a következő módon mutatja ki: A végcélnek négy tulajdonsággal kell bírnia: 1) tökéletes jónak kell lennie,¹⁾ 2) úgy kell kielégítenie az ember minden vágyát, hogy azon túl már semmi után se tudjon vágyódni,²⁾ 3) legyen a végcél a legvégső ami elérhető és azon túl semmi elérhető ne legyen,⁸⁾ 4) hogy a végcél mindenki természetesen kívánja meg.⁴⁾ - Ha mindezen négy tulajdonság valamely célban fellelhető, akkor azt boldogságnak nevezzük. Mivel pedig mind a négy a végcélban fellelhető, ezért az ember erkölcsi életének végcélja nem más, mint a boldogság elnyerése. A boldogság sem külső sem belső teremtet javakban nem található fel, hanem egyedül Istenben.⁵⁾ Ez a visio beatifica, Istennek színről-színre való látása.⁶⁾ Ezt az ember képes ugyan elérni, de nem saját természetes erejéből,⁷⁾ hanem egyedül a kegyelem erejével. Isten bírása és látása, az örök boldogság a legideálisabb és legrealisabb törekvése az erkölcsi életre képes lénynek, az embernek. Minden erkölcstannak feladata tehát megmutatni azt, amit tennünk kell, hogy az örök boldogságot elnyerhessük. Ezen tanával sz. Tamás az erkölcsi rend objektív és szubjektív tényezőjét összeköti és még jobban kidomborítja annak a szükségességét, hogy a helyes erkölcstan csakis pozitív irányú lehet. Az erkölcsi rend alapvető elemeinek tárgyalása után sz. Tamás áttér azon eszközök ismertetésére, melyekkel a végcél, az örök boldogság elérhető. Ezekről tárgyal az egész erkölcstan folyamán. Az erkölcstan feladata tehát a végcélhoz vezető eszközöket megismertetni és pedig általában és rész-

¹⁾ »Cum unumquodque appetat suam perfectionem, illud appetit aliquis ut ultimum finem, quod appetit ut bonum perfectum ei completivum sui ipsius.« S. Th. I-II. qu. 1. a. 5.

²⁾ »Oportet, quod ultimus finis ita impleat totum hominis appetitum, quod nihil extra ipsum appetendum relinquatur« u. o.

³⁾ »Beatitudo ... est bonum perfectum, quod totaliter quietat appetitum; alioquin non esset ultimus finis, si adhuc restaret aliquid appetendum.« S. Th. I-II. qu. 2. a. 8.

⁴⁾ »Naturaliter desideratur non solum perfecta beatitudo, sed etiam qualiscumque similitudo, vei participatio eius.« S. Th. I-II. qu. 3. a. 6. ad 2. v. ö. qu. 5. a. 8.

⁵⁾ »Nihil potest quietare voluntatem hominis, nisi bonum universale, in Deo . . . In solo igitur Deo beatitudo hominis consistit.« S. Th. I-II. qu. 2. a. 8. v. Ö. a. 1-8.

⁶⁾ S. Th. qu. 3. a. 8.

⁷⁾ S. Th. I-II. qu. 5. a. 5.

letesen.¹⁾ Az előbbiről szól az erkölcsstan általános, utóbbiról részleges részében. Az erkölcsstan feladata tehát újra nem negatív, nem tilalomfák gyűjteményének, hanem azon pozitív eszközöknek és tényezőknek ismertetése, melyekkel az ember végcélját elérheti.

Az erkölcsstan első része általánosságban tárgyalja a végcélhoz vezető eszközöket. Ezen eszközök a szabad akaratból folyó cselekedetek. Sz. Tamás megállapítja mindennek előtt az emberi cselekedetek erkölcsi összetételét, a tudatosan vagy nem készakarva elkövetett cselekedetek tárgyát, célját és mellékkörülményeit.²⁾ Majd éles analízissel megállapítja pszichológiai összetételét: az akarás tényét általában, az akarat megnyugvását, intencióját, választását, fontolgatását, beleegyezését, kivételét (usus) stb.³⁾ Külön megemlítést érdemel sz. Tamás morálisának ezen része, melyet a negatív irányú kazuista morális teljesen elhagy. Sz. Tamás ugyanis különös súlyt helyez arra, hogy az emberi cselekedetnek ne csak erkölcsi összetevő elemeit (tárgy, szándék, és mellékkörülmények) hanem annak lélektani összetételét is megismerjük. Ezzel a cselekedetek erkölcsi megítélhetőségét is nagyban elősegíti. De magát az erkölcsi cselekedetet sem vagyunk képes ezen pszichológiai tényezők nélkül kellően megérteni és az erkölcsi rendbe beállítani. Csakis ezeknek ismerete után tárgyalható a cselekedetek erkölcsi megítélése, azoknak jósága vagy rosszasága.⁴⁾

Ezen kérdésnél kapcsolódik be sz. Tamás erkölcsstanába a jó és rossz fogalmának elmélete, mely a végső megokolása sz. Tamás erkölcsstana pozitív irányának. Szerinte ugyanis a jó és a rossz összefüggő fogalmak, de úgy, hogy a jó az alapfogalom, mely nem más mint a pozitív tökéletesség, me-

¹⁾ »Quia igitur ad beatitudinem per actus aliquos necesse est pervenire, oportet consequenter de humanis actibus considerare, ut sciamus quibus actibus perveniatur ad beatitudinem vel impediatur beatitudinis via. Sed quia operationes et actus circa singularia sunt, ideo omnis operativa scientia in particulari consideratione perficitur. Morális igitur consideratio, quia est humanorum actuum, primo quidem tradenda est in universal! secundo vero in particulari.« S. Th. qu. 6. proëm.

²⁾ S. Th. I-II. qu. 7-10.

³⁾ S. Th. I-II. qu. 11-16.

⁴⁾ S. Th. I-II. qu. 20.

lyet minden megkíván.¹⁾ A rossz ezen tökéletességnek hiánya.²⁾ A rossz, mint a jónak tagadása nem létezhet önmagában, hanem csakis a jóban bírhatja alanyát.³⁾ Az első és alapvető tehát a jó, a pozitív elem, s csak ezután jöhet a rossz, a negatív elem. Amiből következik, hogy addig vétekről, bűnről nem is beszélhetünk, míg az erényről, a jócselekedetéről nem szóltunk.

Az emberi cselekedetek tehát jók, ha a cselekedet tárgya, célja, mellékkörülményeivel együtt jók. Ha ezekből csak egyik is rossz, a cselekedet egyszerűen rossz, bűn. A jócselekedetet követi a jutalom érdeme, a rosszat a büntetés megérdemlése.⁴⁾

Ezek után tárgyalja sz. Tamás az ember érzéki természetével összefüggő cselekedeteket, vagyis a szenvedélyeket.⁵⁾ Ezen lélektani tények tárgyalása is azok közé tartozik, melyeket a negatív irányú kazuisztika kizár a morálisból, pedig azok az erkölcsi élet lényeges részét képezik, mert az ember érzelmi világa, szenvedélyei az élet túlnyomó részét töltik ki. Az emberi élet ugyanis tele van szeretettel, gyűlölettel, vágyakkal, undorral, gyönyörökkel és fájdalommal; remény vezet, félelem kíséri, kétségbeesés követi, harag tüzeli, vakmerőség sarkalja. Mindezen érzelmek minden cselekedeteinket át és átjárják, követik vagy megelőzik. Azon erkölcs tan tehát, mely az élettől nem elszakítani, hanem ránevelni akar, ezen érzelmi tényezők nélkül nem lehet isten felé való törekvésünk megbízható vezetője. Természetesen ha az erkölcs tan csupán tiltó parancsok gyűjteménye, akkor a lelki, az erkölcsi élet ezen fontos tényezőit, az embernek gazdag érzelmi világát és szenvedélyeit kénytelen kirekeszteni a morális köréből.

¹⁾ »Bonum est quod omnia appetunt. Manifestum est autem, quod unumquodque est appetibile secundum quod est perfectum; nam omnia appetunt suam perfectionem. Intantum autem unumquodque est perfectum, inquantum est actu. Unde manifestum est, quod intantum est aliquid bonum, inquantum est ens; esse enim est actualitas omnis rei.« S. Th. qu. 5. a. 1.

²⁾ »Nomine mali significatur quaedam absentia boni.« S. Th. I. qu. 48. a. 1.

³⁾ S. Th. I. qu. 48. a. 3.

⁴⁾ S. Th. I-H. qu. 21. a. 1-4.

⁵⁾ S. Th. I-II. qu. 22-48.

De sz. Tamás még tovább megy. Nem csak az emberi akarat és szenvedély cselekedeteit ismerteti részletesen, hanem ezeknek belső princípiumait és rugóit is. Ezen rugókat a szilárd készségekben, habitusokban találja fel, melynek tárgyalása és az erkölcsi rendbe való beállítása morálisának különös jelleget kölcsönöz.

Habitus, mint szilárd készség elsősorban valaminek a bírását jelenti.¹⁾ Ha az emberi természet bizonyos készséggel bír valamire, akkor azt mondjuk, hogy hajlama van hozzá: ha ezen készség állandó és szilárd, akkor habitusa van.²⁾ A szilárd készség az emberi természetnek olyan minőség, amely fogva ez determinálva van egy állandó létezési módhoz (habitus essendi) vagy valamely cselekvéshez (habitus operandi)³⁾ Az állandó és szilárd készség lehetővé teszi, hogy az egyébként nehézkes cselekedet könnyen, gyorsan és bizonyos jóleső élvezettel legyen végrehajtható. Állandó gyakorlás által annyira megszilárdulhat, hogy a cselekvésnek még a szokásnál is erősebb tényezőjévé válhat,⁴⁾ mert míg a szokás külső, ez mindig belső tényezője marad cselekvési módunknak.

Sz. Tamás szerint a szilárd készségek feltétlenül szükségesek az erkölcsi élethez.⁵⁾ Az erkölcsös élet ugyanis szerinte nem elszigetelt cselekedetektől szövődik, hanem abból az állandó haladásból, állandó mozgásból, mely Isten felé törekszik. Ezen állandóság van épen a szilárd készségek által biztosítva, mert azokat, mint pozitív minőségeket még akkor magunkban bírjuk, mikor aktualiter nem cselekszünk. Ha tehát a végcélt el akarjuk érni, szükséges, hogy szilárd készségeink legyenek az erkölcsi cselekedetre: e nélkül erkölcsi törekvéseink nem volnának állandó jellegűek.

Szilárd készségek nélkül az erkölcsi élet elviselhetetlen teher volna, a javulás pedig majdnem lehetetlen. Az ember-

¹⁾ »Nomen habitus ab habendo est sumptum.« S. Th. I-II. q.i. 49. a 1.

²⁾ „Dicuntur dispositiones illae qualitates primae speciēi quibus convertit secundum propriam rationem ut de facili amittantur, quia habent causas transmutabiles . . . habitus verō dicuntur illae qualitates, quae secundum suam rationem habent, quod non de facili transmutentur, quia habent causas immobiles. S. Th. I-II. qu. 49. a. 2. ad 3.

³⁾ S. Th. I-II. qu. 49. a. 1. v. Ő. a. 3.

⁴⁾ S. Th. I-II. qu. 51. a. 2-3.

⁵⁾ S. Th. I-II. qu. 49. a. 4.

nek ugyanis a cselekvésre irányuló tehetségei épen úgy meg-
rögződnek a rosszban, mint megszilárdulnak a jóra.¹⁾

A romlott emberi természet pedig úgyis már megnehezíti a jó gyakorlását, úgy, hogy habitus nélkül az ember a jóban csak kezdő maradna, s lassankint elveszítené kedvét az Isten felé való törekvésre. Ezen szempontból hasonló az erkölcsi élet a neveléshez. A nevelőnek ugyanis nem az a feladata, hogy a gyermeket egyes cselekedetekre, egyes elszigetelt jótettre rávegye, hanem csakis az, hogy a jóra rászoktassa, és pedig olyképen, hogy a gyermek a jót később önállóan, magamagától is megtegye. Az erkölcsi élet is ilyen jó szokás el-sajátítása, melyből kifolyólag állandóan készek vagyunk a jót tenni. A kettő között a különbség csak ott van, hogy míg a szokás mindig külsőséges, addig a szilárd készség belső és öntudatos.

A habitusok tana főpülére sz. Tamás erkölcsstanának, és általában minden pozitív irányú erkölcs-rendszernek. Szilárd készségek nélkül ugyanis az erkölcsstan vagy a cselekedeteknek létrehozó okait: a képességeket, emberi tehetségeket tárgyalhatja, vagy a konkrét cselekedeteket. Az előbbi pszichológiai kérdés és morális szempontból csak távolabbi oka lehet az erkölcsi életnek. Az utóbbiak sem képezhetik a morális tulajdonképeni tárgyát. A konkrét cselekmények ugyanis épen azért, mert konkrétak, mindig individuális jelleggel bírnak. Végső eredményben tehát a körülmények szabják meg azoknak jellegét. A morális azonban nem tárgyalhatja a körülményeket konkrété, mert azok annyira változatosak és sokfélék, hogy előre semmiféle szabály nem állítható fel rájuk vonatkozóan. De nem is szoros értelemben vett tudomány az, mely a mellékkörülményeket, individuális tényeket, nem pedig a dolgok okát és princípiumait kutatja. A szilárd készségek állandóak és egyöntetűek lévén, nem változandó, hanem állandó jellegű okai és közvetlen kiinduló pontjai a cselekedeteknek.

Kétféle szilárd készségeink lehetnek, aszerint, amint jóra, vagy rosszra irányulnak.²⁾ Az emberi életet vagy a végcél

¹⁾ „Habitus est dispositio secundum quam aliquis disponitur bene vel male.” S. Th. I-II. qu. 49. a. 2.

²⁾ S. Th. I-II qu. 54. a. 3.

felé, vagy attól eltérő irányba determinálhatják. Ha a jóra irányulnak, erényeknek,¹⁾ ha a rosszra, vétkes hajlamoknak, röviden vétkeknek (vitium) nevezzük.²⁾

Sz. Tamás e helyt a morális általános princípiumait tárgyalván, az erények általános ismeretét adja; tárgyalja annak lényegét és megállapítja, hogy az erény nem egyéb, mint jóra irányuló szilárd készség, melynek erejénél fogva az ember a jóra törekszik s a rosszat kerüli.³⁾ Az erények alanya az emberi tehetségekben keresendő,⁴⁾ és pedig az értelem-ben,⁵⁾ az akaratban⁶⁾ és az érzéki vágyótehetségekben.⁷⁾ Felosztásuk ezek szerint is történhet.⁸⁾ Tárgyaik szerint vannak isteni erények, a hit, remény és szeretet; ezek tárgya közvetlenül Isten,⁹⁾ s a sarkalatos erények, melyek nem közvetlenül kapcsolják össze a lelket Istennel, hanem csak közvetve.¹⁰⁾ A sarkalatos erények ugyanis elsősorban az ember belső egyéniségének tökéletesítését célozzák s ezáltal csak közvetve Isten elérését. A sarkalatos erényeket, amennyiben az embert mint értelmes lényt tökéletesítik, okosságának; amennyiben az akaratot tökéletesítik: igazságosságának; amennyiben az érzéki vágyótehetségeket: mértékletességnek; amennyiben pedig az érzéki szenvedélyeket: lelki erősség erényének nevezzük.¹¹⁾

Az erények általános ismeretéhez kapcsolja sz. Tamás a Szentlélek hét ajándékáról szóló erkölcsstani tárgyalását.¹²⁾ Ezek szintén szilárd készségek, melyek arra teszik alkalmassá az embert, hogy készségesen és könnyen engedelmeskedjék a Szentlélek sugallatainak.¹³⁾ Miként ugyanis a természetes erkölcsi erényeknek erejénél fogva az ember készségesen engedelmeskedik az ész sugallatainak, úgy kell külön természet-

¹⁾ S. Th. I-II. qu. 55. a. 1. a 3.

²⁾ S. Th. I-II. qu. 71. a 1.

³⁾ S. Th. I-II. qu. 55. a. 4.

⁴⁾ S. Th. I-II. qu. 56. a. 1.

⁵⁾ S. Th. I-II. qu. 56. a. 3.

⁶⁾ u. o. a. 6.

⁷⁾ u. o. a. 4.

⁸⁾ s. Th. qu. 57-60.

⁹⁾ S. Th. qu. 62.

¹⁰⁾ S. Th. qu. 61.

¹¹⁾ S. Th. qu. 61. a. 2.

¹²⁾ S. Th. qu. 68.

¹³⁾ »Oportet inesse homini altiores perfectiones (quam virtutes humanae) secundum quas sit dispositus ad hoc, quod divinitus moveatur; et istae perfectiones vocantur dona, non solum, quia infunduntur a Deo, sed quia secundum ea homo disponitur ut efficiatur prompte mobilis ab inspiratione divina.« S. Th. I-II. qu. 68. a. 1.

feletti készség a Szentlélek sugallatainak követésére is.¹⁾ Sz. Tamás szerint a Szentlélek ajándékai a természetfeletti erkölcsi élethez és az örök boldogság elnyeréséhez annyira szükségesek, hogy nélkülök még az isteni erényeket sem lennének képesek tökéletes módon gyakorolni, hősies fokban pedig egyetlen erényt sem.²⁾ A Szentlélek ajándékai és egyéb kegyelmei nélkül az erkölcsstanból hiányoznék a természetfeletti, a kegyelmi élet legszebb megnyilvánulása.

A negatív irányú morálisok a Szentlélek ajándékait is teljesen kizárják az erkölcsi rendből. Mivel azonban a kinyilatkoztatás erejénél fogva létük kétségbe nem vonható: vagy az aszkétikához, vagy a misztikához csatolják. Mintha egyes kiválasztottaknak külön erkölcsstanuk volna. Pedig a Szentlélek hétajándékára nemcsak egyes kiválasztottaknak, hanem minden keresztény hívőnek szüksége van, mert nélkülök az ember nem képes az erkölcsi végcélját, az örök boldogságot természetes erőivel elérni.³⁾

Az erényekkel ellentétes szilárd készségek az emberben a vétkes hajlamok. Sz. Tamás ezeket is ismerteti, előadja azoknak lényegét, felosztását, egymáshoz való viszonyát, alanyát, okát és következményeit.⁴⁾ Sz. Tamás a vétkes hajlamot csak az erények után tárgyalja, mert a vétkek a tudományos tárgyalás folyamán, mint rosszra irányuló hajlam, nem előzheti meg az erényt. A jó ugyanis mindig előbb következik, mint annak ellentéte a rossz. A természetes erkölcstörvény is azt parancsolja: bonum faciendum, malum est vitandum, s nem fordított sorrendben. Már itt, az erkölcsstan általános részében lefekteti sz. Tamás az alapját az erények tanának és előre megállapítja annak viszonyát a vétkekhez.⁵⁾

¹⁾ «In his in quibus non sufficit insinatus rationis, est necessarius Spiritus Sancti instinctus, per consequens est necessarium donum.» S. Th. I-II. qu. 68. a. 2.

²⁾ „Non quicumque habeat virtutes morales acquisitas, habebat virtutes heroicas veí divinas. Sed in ordine ad finem ultimum supernaturalem, ad quem ratio movet, secundum quod est aliquantulum et imperfecte informata per virtutes theologicas, non sufficit ipsa motio rationis, nisi desuper adsit instinctus et motio Spiritus Sancti ... Et ideo ad illum finem consequendum necessarium est homini habere donum Spiritus Sancti.” S. Th. I-II. qu. 68. a. 2.

³⁾ S. Th. I-II. qu. 68. a. 2.

⁴⁾ S. Th. I-II. qu. 71-89.

⁵⁾ S. Th. I-II. qu. 71. a. 1.

Meglepő az is sz. Tamás ezen tanánál, hogy nem a jócselekedetről és a bűnről, hanem azok princípiumairól tárgyal előbb. Szerinte ugyanis a morális, mint a teológia része, szoros értelemben vett tudomány lévén, a cselekedeteknek okait kutatja, s nem az esetleges mellékkörülményeket. Ezen ok miatt nem bocsátkozhatott sz. Tamás sem a negatív irányú morálisok bűnlajstromozásába, sem pedig a kazuisztikának útvésztojébe.

Az emberi cselekedeteknek belső princípiumai az erények és vétkes hajlamok. Ha csak ezeket ölelné fel sz. Tamás erkölcstana, nem adná meg ezen cselekedetek teljes ismeretét. A belső princípiumokon kívül ugyanis léteznek még külsőek, melyek a cselekedetek létrejöttében és specifikálódásában nem kis szerepet játszanak. Ezekről tárgyal sz. Tamás a törvényekről és az isteni kegyelemről szóló fejezetében.

Isten ugyanis mint végcél, a törvények által tanítja a a feléje törekvő embert, hogy miként haladhat feléje az öntökéletesülés útján. A kegyelem által pedig valójában segíti őt ezen törekvésében.¹⁾

A törvényekről szóló tárgyalásában megismertet sz. Tamás azok lényegével, felosztásával, hatásával.²⁾ Részletesen tárgyalja az örök isteni, a természetes, az emberi törvényt, valamint az ó és újszövetségi törvényeket.⁸⁾ Ezen tárgyalás azonban lényegesen különbözik a juristák tárgyalásától. A jogi felfogás szerint ugyanis a törvény első és íőprincípiuma minden jogi személy cselekedeteinek. Ezzel szemben sz. Tamásnál a törvények csak külső princípiumai;⁴⁾ a külső tényezők pedig nem előzhetik meg a belsőt. Jogi felfogásban a törvény elsősorban a társadalom közjavára irányul, amennyiben a társadalmat teszi tökéletessé; erkölcsi felfogásban pedig elsősorban az ember erkölcsi tökéletesedésére közvetve pedig istenre, kihez igazodik az erkölcsi mozgás.⁵⁾

¹⁾ »Princípium exterius movens aci bonum est Deus, qui et nos instruit per legem, et iuvai per gratiam.« S. Th. I-II. qu. 9. proëm.

²⁾ S. Th. I-II. qu. 90-92.

³⁾ S. Th. I-II. qu. 93-108.

⁴⁾ V. ö. S. Th. I-II. qu. 90. proëm: „Consequenter considerandum est de principiis exterioribus actuum ... Princípium auíem exterius movens ad bonum est Deus, qui et nos instruit per legem, et juvat per gratiam.”

⁵⁾ U. o. a 1-2.

Ezzel egyszersmind rá is mutattunk annak okára, hogy miként fejlődhetett ki a negatív irányú erkölcsstan. A törvényt csak jogi szempontból fogta fel és a cselekedetek kizárólagos tényezőjévé tette. Ha csak a törvény princípiuma az emberi cselekedetnek, akkor logikusan következik, hogy az egész morális parancsok gyűjteményéből, tiltó törvények láncolatából fog állani. A parancsokra épülő morális tehát ott hibázik, mikor az emberi cselekedetnek csakis külső és pedig a törvényekben gyökerező princípiumait fogadja el s a belsőknek jelentőségét lefokozza, vagy pedig teljesen elhagyja.

A parancsokra építő jogi felfogásból következik még az is, hogy a negatív irányú morálisnak leghatékonyabb nevelői eszköze a kényszer. A törvény ugyanis a tekintélyre, mint kényszerítő erőszakra épít. Innen van az, hogy a negatív morális pedagógusai a kényszernek és büntetésnek vasszigoráva! nevelnek. Sz. Tamás pozitív irányú erkölcsstanában az erőszak leszállítja, sőt sokszor teljesen megszünteti a cselekedeteknek beszámíthatóságát, erkölcsi értékét.¹⁾ Ezen morális alapján álló nevelők elsősorban az emberi cselekedetek belső tényezőit fogják kutatni, s a törvényeket sem mint a kényszer tilalomfáit, hanem mint a felsőbb tekintély útbaigazító felvilágosítását mutatják be a nevelésre szoruló ifjúnak, mert sz. Tamás sarkalatos elve, hogy Isten a törvény által tanít és felvilágosít.²⁾

Mivel az erkölcsi cselekedetknél döntők a belső princípiumok, s csak ezek adhatnak emberi s morális értéket annak, következik, hogy magának a törvénynek is belső princípiummá kell válnia, hogy erkölcsi értékkel bírjon. A törvény sz. Tamás erkölcsstanában megszűnik kényszerítő erőszak lenni, mert az eszes ember az erkölcsi rend alánya, azt mint kívülről jövő segítséget, mint felvilágosító „ordinatio rationis”-t fogja fel,³⁾ melyért a törvényhozónak csak hálás lehet, mert ezzel a végcél felé vezető ut megismerése válik könnyebbé. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a törvény kötelező erővel bírjon.⁴⁾

¹⁾ S. Th. I-II. qu. 6. a. 5-6.

²⁾ „Deus nos instruit per legem.” S. Th. I-II. qu. 90. proëm.

³⁾ S. Th. I-II. qu. 90. a. 1.

⁴⁾ S. Th. I-II. qu. 90. a. 3. ad 2. v. Ö. S. Th. II-II. qu. 58. a. 3. ad 2: »duplex est necessità: una coactionis; et haec, quia répugnât

Isten a törvénnyel tanít bennünket a felé vezető útra, a kegyelemmel pedig segít.¹⁾ A kegyelem a másik külső princípiuma az ember erkölcsi cselekedeteinek. A negatív irányú morális a kegyelem tárgyalását is számúzi az erkölcsi rendből, pedig az, mint a cselekedetek külső princípiuma, attól el nem választható. Viszont a kegyelmet, mint Isten adományát sz. Tamás itt az erkölcsstan látószögébe állítja be: mint természetfeletti actuális vagy habituális isteni segítséget²⁾ Az actuális kegyelem nem az emberi tehetség, nem is a cselekedet, hanem a léleknek a cselekedetre való mozgatása és felemelése.³⁾ A habitualis kegyelem pedig a lélekbe öntött minőség.⁴⁾ Bár mindkét féle kegyelem kívülről, Istentől jön s így külső princípiuma a cselekvésnek, mégis annyira egybeforr az emberi természettel, melyet a természetfeletti rendbe emel, hogy ezáltal mintegy belső mozgatóvá válik.⁵⁾ Első sorban tehát magát a lelket és ennek tehetségeit, nem pedig a külső cselekedetet tökéletesíti.

Lehetetlen fel nem ismernünk sz. Tamásnak erősen pozitív irányát a kegyelemnek az erkölcsi rendbe való beállításánál. A kegyelem mint felemelő erő, mint a lélek minősége, oly pozitív tényező, mely az embert a jó felé irányítja s

voluntati, tollit rationem meriti. Alia autem est necessitas ex obligatione praecepti, sive ex necessitate finis, quando scilicet aliquis non potest consequi finem virtutis, nisi hoc faciat; et talis necessitas non excludit rationem menti, inquantum aliquis hoc quod sic est necessarium, voluntarie agit.«

¹⁾ »Deus . . . nos . . . juvat per gratiam.« u. o. proēm.

²⁾ S. Th. I-II. qu. 110. a. 1-2.

³⁾ » . . . anima movetur a Deo ad aliquid cognoscendum, vel volendum, vel agendum; et hoc modo ipse gratuitus effectus in homine non est qualitas, sed motus quidam animae.« S. Th. I-II. qu. 110. a. 2.

⁴⁾ »Alio modo adjuvatur homo ex gratuita Dei voluntate secundum quod aliquod habituate donum a Deo animae infunditur; . . . infundit aliquas formas, seu qualitates supernaturales, secundum quas suaviter et prompte ab ipso moveantur ad bonum aeternum consequendum; et sic donum gratiae qualitas quaedam est.« S. Th. I-II. qu. 110. a. 2.

⁶⁾ »Unde relinquitur, quod gratia, sicut est prius virtute, ita habeat subiectum prius potentiis animae, ita scilicet, quod sit in essentia animae . . . Per naturam animae participat secundum quamdam similitudinem naturam divinam per quamdam regenerationem, sive recreationem.« S. Th. I-II. qu. 110. a. 4.

csak másodsorban téríti el a rossztól. Ez a kegyelem, mint pozitív jóra ösztönző erő lesz főleg a keresztény pedagógus munkájában azon első alap és mozgató, mellyel jóra nevelő munkáját kezdi. Ez a kegyelem mely kívülről jön ugyan, mégis belülről mozgatja az embert a cselekedetre, ez lesz neki a leghatásosabb segítsége.

A kegyelem és az azzal összefüggő kérdések tárgyalásával sz. Tamás befejezi az erkölcsan általános részét, mely mind alappriumait mind a reá épített erkölcsi tényezőket tekintve teljesen pozitív irányú, s így a pozitív erkölcsanítási irányzatnak a legbiztosabb tudományos alátámasztását adja.

NEGYEDIK FEJEZET.

Az erényeken alapuló erkölcsi rend felépítése szent Tamásnál.

Az erkölcsstan, mivel a teológia szerves része, sz. Tamás szerint formális látószögből tekintve elméleti tudomány,¹⁾ tárgyát tekintve azonban gyakorlatinak mondható. Azért sz. Tamás, miután az általános részben megállapította az erkölcsi rend általános elveit, szükségesnek tartotta ezek szemmel tartásával részletesen és aprólékosan is ismertetni azt a pozitív erkölcsi rendet, mely az embert végcélja felé irányítja. Ezt teszi a Summa Theologica második részének második felében, ahol megjelöli minden ember részére erkölcsi életének útjait, majd egyes különleges életkörülményekre tér ki.²⁾

Az erkölcsi élet állandó mozgás, állandó törekvés Isten, a végcél felé.⁴⁾ Ezt az Isten felé való állandó közeledést az ember az erények által valósíthatja meg.⁴⁾ Az erények képezik tehát a részleges erkölcsstan gerincét.⁵⁾ Csakis az erény az a pozitív alap, melyre az erkölcsi élet, következésképpen az erkölcsi rend felépülhet, mert szent Tamás szerint az erény azon állandó és szilárd készségünk, mely folyton a végcél, Isten felé irányítja nemcsak egyes cselekedeteinket, hanem életünknek egész folyamát.⁶⁾

Érdekes megfigyelni szent Tamásnak módszerét az egyes erények tárgyalásánál. Mivel egész erkölcsrendszerének alapjául a pozitív irányzatot választotta, a részleges erkölcsstan

¹⁾ S. Th. I. qu. 1 a 1.

²⁾ „Post communem considerationem de vi-rútibus eí vitiis, et aliis ad matériám moralem pertinentiibus, necesse esi considerare singula in specialí. Sermones enim morales minus sunt útiles, eo quod actiones in particularibus sunt.” S. Th. II.-II. proem.

⁴⁾ S. Th. I. qu. 2. proem.

⁵⁾ S. Th. I-II. qu. 55. a. 3-4.

⁶⁾ S. Th. II-II. proem.

⁷⁾ S. Th. I-II. qu. 55. a. 4.

összeállításánál alapul az erényeket veszi. Ennek ismertetése után sem tér át mindjárt a vétkes hajlamokra, hanem előbb a szóban forgó erénynek megfelelő Szentlélek ajándékát részletezi, s csak harmadik helyen ismerteti az erénnyel ellentétes vétket. Befejezésül végre az erények és kegyelmi ajándékokhoz fűződő isteni parancsokat foglalja össze.¹⁾ Mindebből viszont megállapítható sz. Tamás erkölcsrendszerének tárgyi-lagos sokoldalúsága is, mely pozitív irányú erkölcsrendszeréhez következetesen alapul az erényt veszi ugyan, de mégsem hagyja tekinteten kívül a vétkeket és a vonatkozó parancsokat sem, bár azokat negatív természetüknek megfelelően csak a második helyen tárgyalja.²⁾ A negatív irányú erkölcsstan ezzel ellentétben épen fordított sorrendben jár el: a parancsokra épít, ehhez fűzi a bűnöknek (nem a vétkes hajlamoknak, készségeknek) tárgyalását, melyhez esetleg függelékképpen a jócselekedetéről is ad némi felvilágosítást, de az erényekről vagy a Szentlélek ajándékairól szóló tárgyalást következetesen mellőzi s így az erkölcsi élet belső rugóit nem ismerteti.

Aquinói sz. Tamás a pozitív irányzatot az erények tanánál nem véletlenül vette tárgyalásának alapjául. Érdekesen okolja meg ezen eljárását az erények tanának bevezetésében. Mintha előre látta volna a negatív irányzatot, így okoskodik: aki kielégítő módon akar tárgyalni erről a parancsról: „ne paráználkodjál,” az szükségszerűen kényszerül tárgyalni a házasságtörésről, mely bűn, s amelynek még az ismerete is a vele ellentétes erény ismeretétől függ. Tehát összefüggőbb és megfelelőbb, – mondja sz. Tamás, – az előadás egymásutánja, ha ugyanazon tárgyalásban az erényből indulunk ki, azután tárgyalunk a Szentlélek megfelelő ajándékáról, s csak utána

¹⁾ „Erit . . . compendiosior et expeditior considerationis via, si simul sub eodem tractatu consideratio procedat de virtute et donō sibi correspondente, et vitiis oppositis et praeceptis affirmativis vei negativis” S. Th. II-II. proēm.

²⁾ „Erit autem hic considerationis modus conveniens ipsis vitiis secundum propriam speciem. Ostensum enim est supra (I-II. qu. 18, 72, et 73) quod vitia et peccata diversificantur specie secundum matériam vei objectum, non autem secundum alias differentiae peccatorum, puta cordis, oris et operis; vel secundum infirmitatem, ignorantiam et malitiam, et alias hujusmodi differentiae. Est autem eadem materia circa quam et virtus recte operatur et vitia opposita a rectitudine recedunt.” S. Th. II-II. proēm.

az ellentétes vétekről és a parancsoló vagy tiltó törvényekről.¹⁾ Aquinói sz. Tamás tehát a pozitív irányzatot az erkölcstanban tudatosan és indokoltan követi, sőt tovább megy és azt állítja, hogy az erkölcstan nem a parancsok, sem a bűnök foglalata, hanem elsősorban az erények rendszeres ismertetése.²⁾ Azért erkölcstana az erények tanának is nevezhető. Szent Tamás az erények tanát két részre foglalva nyújtja. Először tárgyalja a természetfeletti, belénk öntött erényeket, a hitet, reményt és szeretetet, melyeknek tárgya közvetlenül maga a végcél, Isten; majd pedig a négy sarkalatos erényt, az okosság, igazságosság, erősség és mértékletesség erényét, melyek csak közvetve irányítanak isten felé, amennyiben elsősorban az embert, mint eszes lényt tökéletesítik.³⁾

1. A természetfeletti élet kezdete a hit.⁴⁾ A hit természetfeletti belénk öntött erény, mely értelmünket készíti, hogy az emberi ésszel meg nem érthető és teljesen fel nem fogható igazságokat elfogadja s ezzel az isteni tekintély előtt meghódoljon.⁵⁾ A hitnek tárgya az örök igazság, mely magát kinyilatkoztatja.⁶⁾ A hitnek ténye az értelemnek azon aktusa, mely meghajol az isteni tekintély előtt és a kinyilatkoztatott igazságot elfogadja.⁷⁾ Ennek külső megnyilvánulása a hitvallás.⁸⁾ A hitnek gyümölcsei az isteni félelem,⁹⁾ s a szívnek megtisztulása.¹⁰⁾

A hit erényére vonatkozóan kétféle ajándékot nyerünk a Szentlélektől: az értelemnek és tudásnak ajándékát. Az em-

¹⁾ „Qui enim sufficienter vult tractare de hoc praecepto: Non moehaberis, necesse habet inquirere de adulterio, quod est quoddam peccatum, *cujus etiam cognitio dependet ex cognitione oppositae virtutis*. Erit ergo compendiosior et expeditior considerationis via si simul sub eodem tractatu consideratio procedat de virtute et dono sibi correspondente et vitiis oppositis, et praeceptis affirmativis vel negativis.” S. Th. II-II. proem.

²⁾ „Sic ergo, tota materia morali ad considerationem virtutum reducta, omnes virtutes sunt ulterius reducendae ad septem.” U. o.

³⁾ S. Th. II-II. proem.

⁴⁾ S. Th. II-II. qu. 4. a. 1.

⁵⁾ U. o.

⁶⁾ S. Th. II-II. qu. 1. a. 1.

⁷⁾ S. Th. II-II. qu. 2.

⁸⁾ S. Th. II-II. qu. 3.

⁸⁾ S. Th. II-II. qu. 7. a. 1.

¹⁰⁾ S. Th. II-II. qu. 7. a. 2.

beri ész természetes világossága ugyanis túlságosan korlátolt lévén, a dolgok mélyebb értelmébe hatolni nem képes. De amire természetes erőnkől képesek nem vagyunk, arra képessé tesz bennünket azon természetfeletti ajándék, melynek segítségével azt könnyen megtehetjük. Ezt a természetfeletti kegyelmet az értelem ajándékának hívjuk.¹⁾ Nem elégséges azonban a dolgokat egészen azoknak mélyéig hatolva felfogni, az embernek helyesen is kell ítélnie felőlük, megkülönböztetve a hit igazságait mindattól, amit nem kell hinnünk. Az isteni dolgokra vonatkozó helyes ítélőképesség szintén a kegyelem műve, a tudás ajándéka.²⁾

A hit erényének pozitív kifejtése után tér át sz. Tamás a hittel ellentétes vétkes hajlamoknak tárgyalására. Hitetlenségnek általában szerinte azon lelki készséget nevezhetjük, mely ellenáll a hitnek, azt megveti és elfogadni nem hajlandó.³⁾ Ennek fajai az eretnység, hittagadás, istenkáromlás. Eretnységnek nevezi az előbb vallott hitnek megrontását és az igaz hittől eltérő tanok vallását.⁴⁾ Hittagadásnak az előbb vallott hitnek hűtlen elhagyását,⁵⁾ végre istenkáromlásnak a hit megvallásának ellentétes vétkét, mellyel az ember akár gondolatban, akár szóval Istennek olyasmit tulajdonít, amellyel ő nem bír, vagy olyasmit tagad, mely őt megilleti.⁶⁾ Ide sorozza sz. Tamás a Szentlélek elleni vétkeket is, mikor valaki nem tisztán emberi gyengeségből, hanem romlottságból vétkezik.⁷⁾ Ezek a Szentlélek elleni vétkek nem azért nyerték nevüket a Szentlélektől, mintha a harmadik isteni személy ellen irányulnának, hanem, mert ezen vétkek a Szentlélek kegyelme ellen irányulnak.⁸⁾ Ezek a kétségbeesés, az isteni irgalomban való vakmerő bizakodás, végső penitenciátlanság, rosszban való megrögzöttség, a megismert igazság elleni tusakodás és a kegyelemnek mástól való megirigylése.⁹⁾

¹⁾ S. Th. II-II. qu. 8. a. 1.

²⁾ S. Th. II-II. qu. 9. a. 1.

³⁾ S. Th. II-II. qu. 10. a. 1-2.

⁴⁾ S. Th. II-II. qu. 11. a. 1-4.

⁵⁾ S. Th. II-II. qu. 12. a. 1-2.

⁶⁾ S. Th. II-II. qu. 13. a. 1.

⁷⁾ S. Th. II-II. qu. 14. a. 1-3.

⁸⁾ S. Th. II-II. qu. 14. a. 4.

⁹⁾ S. Th. II-II. qu. 14. a. 2.

Szent Tamás külön felsorolja még a Szentlélek ajándékaival ellenkező vétkeket is. Az értelem ajándékának ellentétes vétké a lelki vakság, mely abban áll, hogy valaki nem akarja megismerni az isteni igazságokat, hogy annál szabadabban vétkezhessek, vagy néha abban is, hogy értelmét annyira lekötik a földi dolgok, melyekhez szívéet hozzá köti, hogy értelme egészen elfordul Istentől.¹⁾ Ugyancsak a Szentlélek ajándékaival ellenkező vétek a lelki érzéketlenség (hebetudo) mely a léleknek a lelki javak ismeretében és értékelésében való elnehezülésében, eltompulásában áll.²⁾ A lelki vakság az érzékiségnek, a lelki érzéketlenség pedig a torkosságnak születtje.³⁾

A hitről való tárgyalását aquinói sz. Tamás a hitre, a tudásra és értelemre vonatkozó parancsokról való tárgyalással zárja.⁴⁾

2. A második isteni erény a remény, mely sz. Tamás szerint nem más, mint azon természetfeletti belénk öntött készség, mellyel akaratumk az isteni mindenhatóságra és irgalomra támaszkodva tőle várja elsősorban a mennyei örök boldogságot, azután pedig mindazon isteni segítséget, amely annak elnyerésére képesít bennünket.⁵⁾

A reménynek megfelelő Szentlélek ajándéka az isteni félelem, mellyel Istent tiszteljük és kerüljük mindazt, ami elvonna tőle.⁶⁾ Félelemnek nevezzük, nem mintha Isten olyan rosszat jelentene az embernek, melytől félnie kellene, hanem mert ő a bűnösök igazságos büntetője.⁷⁾ Ez a félelem nem szolgai, hanem a gyermeknek félelme atyját megbántani vagy pedig elveszíteni.⁸⁾

A remény erényével ellentétes vétek a kétségbeesés és az elbizakodás. Az előbbi akarata elfordul Istentől, kitől nem reméli többé bűneinek bocsánatát és kegyelmének segítségét az örök boldogság elérésére.⁹⁾ Az utóbbi nem Isten segítsé-

¹⁾ S. Th. II-II qu. 15. a. 1.

²⁾ S. Th. II-II qu. 15. a. 2.

³⁾ S. Th. II-II qu. 15. a. 3.

⁴⁾ S. Th. II-II qu. 16. a. 1-2.

⁵⁾ S. Th. II-II qu. 17. a. 1-2.

⁶⁾ S. Th. II-II qu. 17. a. 9.

⁷⁾ S. Th. II-II qu. 19. a. 1.

⁸⁾ S. Th. II-II qu. 19. a. 2.

⁹⁾ S. Th. II-II qu. 20. a. 1.

gében, hanem saját erejében bízunk, vagy ha bízunk is Isten kegyelmében, vakmerően bizakodunk, olyan segítséget vár az isteni kegyelemtől, melyet az nem szokott megadni.¹⁾

A remény erényére vonatkozó isteni parancsok mind az ő, mind az új szövetségben szükségesek voltak, hogy az emberek a remény által könnyebben vezettessenek a törvények betartására. Az isteni törvényhozó ezért a reményre is parancsot adott, épen úgy, mint az isteni félelemre.²⁾

3. A harmadik és legfőbb isteni erény a szeretet. Ennek tárgyalásánál sz. Tamás némileg eltér az eddigi külső beosztástól, amennyiben az eddigi sorrendet összefoglalja oly módon, hogy a szeretet erényének tárgyalása után azonnal áttér az ellentétes vétkekre s a szeretetre vonatkozó parancsokra. Csak ezután tárgyalja a Szentlélek ajándékait a vele ellentétes vétkekkel. Ezen sorrendváltoztatás azonban nem érinti lényegében a pozitív irányzatot, amit legjobban bizonyít az, hogy a 23. qu. bevezetésében határozottan kimondja, hogy a szeretetről szóló tárgyalása két részre oszlik: a szeretetről és a neki megfelelő Szentlélek ajándékáról szóló részre. Tehát a felosztás alapját a két pozitívum képezi, ehhez külön-külön hozzáfüzi az ellentétes vétkek tárgyalását.

A szeretet szerinte azon akaratunkba öntött természetfeletti isteni erény, melynek folytán Istennel baráti kapcsolatba jutunk, s hozzá mint legfőbb javunkhoz vonzódunk, sőt felebarátainkat is egyedül érte kedveljük.⁸⁾ Legjellegzetesebb megnyilvánulása a szeretet aktusa: a *dilectio*.⁴⁾ A szeretet tényének belső megnyilvánulásai a lelki öröm,⁵⁾ lelki béke,⁶⁾ a szájalom, vagyis más baján való sajnálkodás.⁷⁾ Külső megnyilvánulásai a jószívűség, (*beneficentia*,)⁸⁾ alamizsnálkodás (*eleemosyna*)⁹⁾ és a hibákra való szeretetteljes, testvéri figyelemzés (*correctio fraterna*).¹⁰⁾

¹⁾ S. Th. II-II. qu. 21. a. 1.

²⁾ S. Th. II-II. qu. 22.

³⁾ S. Th. II-II. qu. 23. a. 1-8.

⁴⁾ T. Th. II-II. qu. 27. a. 1.

⁵⁾ S. Th. II-II. qu. 28.

⁶⁾ S. Th. II-II. qu. 29.

⁷⁾ S. Th. II-II. qu. 30.

⁸⁾ S. Th. II-II. qu. 31.

⁹⁾ S. Th. II-II. qu. 32.

¹⁰⁾ S. Th. II-II. qu. 33.

A szeretetnyilvánítás tényével merő ellentétben áll a gyűlölet, mely az akaratnak Istentől való elfordulásában áll.¹⁾ A lelki öröm ellentétes vétke a lelki keserűség (acedia), mely nem más, mint a lelkünkre nehezedő szomorúság valamely lelki jó miatt, akár azért, mert az fáradtságos, akár azért, mert a testnek kényelmét, élvezetét zavarja.²⁾ A lelki örömnél a másik ellentétes vétke az irigység, vagyis más java miatti szomorúság.³⁾ A lelki béke ellentétei vétke, amennyiben az ember szívében lakozik az egyenetlenkedés,⁴⁾ amennyiben szavaiban jut kifejezésre, a túlbuzgóság, vagyis az igazságnak vagy hamisságnak túlságba menő támadása.⁵⁾ A békének ellentétes cselekedetei a hitszakadás,⁶⁾ háború,⁷⁾ veszekedés⁸⁾ és lázadás.⁹⁾ A jószívűségnek is vannak ellentétes vétkei: az igazságtalanság és a botrány.¹⁰⁾

A szeretetről is adott isten az embernek parancsot, és pedig a főparancsot.¹¹⁾ A Szentléleknek a szeretet erényére vonatkozó ajándéka a bölcsesség, melynek segítségével az ember mindent az isteni zsinórmérték szerint mérlegel.¹²⁾ Ennek ellentétes vétke az ostobaság, mely ítéleteiben nehézkes, érzéki,¹³⁾ mivel az érzékiségnek szülöttje.¹⁴⁾

A három isteni erény után tárgyalja sz. Tamás a sarkalatos erényeket, melyeket már nem Isten önt belénk, hanem melyeket az embernek magának kell megszereznie. Ezeknek tárgya nem közvetlenül maga Isten, mint az isteni erényeknél, hanem saját egyéniségünk tökéletesítése. Sarkalatos erénynek hívjuk, mert minden más erény ezekre vezethető vissza, s ezek mindegyiknek gyakorlásában szerepelnek.

¹⁾ S. Th. qu. 34. a. 1.

²⁾ S. Th. qu. 35.

³⁾ S. Th. qu. 36.

⁴⁾ S. Th. qu. 37.

⁵⁾ S. Th. qu. 38.

⁶⁾ S. Th. qu. 39.

⁷⁾ S. Th. qu. 40.

⁸⁾ S. Th. qu. 41.

⁹⁾ S. Th. qu. 42.

¹⁰⁾ S. Th. qu. 43.

¹¹⁾ S. Th. qu. 44. a. 1.

¹²⁾ S. Th. qu. 45. a. 1-3.

¹³⁾ S. Th. qu. 46. a. 1-2.

¹⁴⁾ S. Th. qu. 46. a. 3.

A négy sarkalatos erény az okosság, igazságosság, mértékletesség és erősség.¹⁾

1) Az okosság azon erkölcsi erény, mely értelmünket arra képesíti, hogy gyakrabban megismerje és lássa azokat a legmagasabb és helyes elveket, melyek szerint itt és most tennie, cselekednie kell.²⁾ Az okos ember helyesen latol és fontol meg mindent, helyesen és minden eshetőségre számítva ítél és irányít, s ezzel uralkodik.³⁾ Minden vezetőnek, minden uralkodónak legfőbb erénye, hogy a közjő felé tudjon mindent irányítani.⁴⁾

Az okosság erényének egészéhez, mint annak részei a következő erények tartoznak. A visszaemlékezés (memoria), értelmesség (intelligentia), tanulékonyosság (docilitas), találékonyosság (sollertia), eszesség (ratio), előrelátás (Providentia), körületekintés (circumspectio) és az óvatosság (cautio).⁵⁾

Nem egész és tökéletes az okosság erénye a visszaemlékezés nélkül, mert az okossághoz nagy tapasztalat szükséges, mely lehetetlen azoknak a konkrét eseményeknek és körülményeknek emlékezeté nélkül, melyekből tapasztalati okulást merítettünk.⁶⁾ Szükséges az értelmesség is, nem olyan értelemben, mint a lélektanban beszéltünk értelmi képességről, hanem abban az értelemben, hogy éles látás nélkül, melylyel a legvégső cselekvési elveknek helyes felfogásával bírunk, nem következtethetünk arra, hogy itt és most hogyan cselekedjünk.⁷⁾ Tanulékonyosság is szükséges, mert az okosság a részleges és konkrét világban mozog, amelyről saját tapasztalatunkon nyugvó teljes ismeretünk nem lehet, mert ezek a végtelenségig változhatnak. Kell tehát, hogy a magunk tapasztalatán kívül más tagaszialataira is támaszkodjunk, amelyhez a tanulékonyosság erénye vezet. Ez abban áll, hogy készségesen elfogadjuk az idősebbek és tapasztaltabbak nézeteit, elveit.⁸⁾ Kell találékonyosság is, mely azon talpraesettségben

¹⁾ S. Th. II-II. qu. 47. proöm.

²⁾ S. Th. II-II. qu. 47. a. 1-5.

³⁾ S. Th. II-II. qu. 47. a. 8.

⁴⁾ S. Th. II-II. qu. 47. a. 10-12.

⁵⁾ S. Th. II-II. qu. 49. a. 1-8.

⁶⁾ S. Th. II-II. qu. 49. a. 1.

⁷⁾ S. Th. II-II. qu. 49. a. 2.

⁸⁾ S. Th. II-II. qu. 49. a. 3.

nyilvánul, melynél fogva a konkrét teendőket illetően hamarosan eligazodunk és magunktól azonnal rájövünk arra, hogy mit és hogyan kell tennünk.¹⁾

Kell eszesség az okoskodásban, mert az okossághoz tartozik, hogy helyesen tudjunk latolgatni, mérlegelni. Ehhez tartozik tehát, hogy helyesen okoskodjunk, mikor egyik dolgot a másikhoz hasonlítva az ügyet meghányjuk-vetjük.²⁾ Kell előrelátás is az okossághoz, hogy az esetleg bekövetkezendő cselekedeteket, s annak körülményeit a célnak megfelelően tudjuk irányítani.³⁾ Körültekintés nélkül sem lehet az ember okos, mert a sok mellékkörülmény közül mindig a legmegfelelőbbet kell választanunk.⁴⁾ Végül az óvatosság is az okosság erényéhez tartozik, mert a sokféle esetleges cselekvési körülmény között az ember könnyen eltévedhetik.⁵⁾

Az okosság erénye főleg a kormányzásban jut érvényre. Tehát a felosztható uralkodói, politikai, oekonomiai és katonai okosságra. Uralkodói okosság a helyes parancsolásban áll,⁶⁾ a politikai okosság önmagunknak az engedelmesség szellemében a közjó felé való irányításában,⁷⁾ az oekonomiai okosság a házi és családi körülmények és ügyek helyes kormányzásában áll,⁸⁾ míg végül a katonai okosság azon dolgokat irányítja célszerűen, melyek az ellenség ártalmassága ellen védenek meg.⁹⁾

Az okosság erényével végül több erény szervesen összefügg. Ilyen erények; a jó tanács erénye (eubulia),¹⁰⁾ í a helyes ítélőképesség (synesis)¹¹⁾; és végül a helyes ítélőképesség rendkívüli esetekben, hirtelen és nagy veszélyek idején, midőn a cselekvés általános irányelvei cserbenhagynak (gnome.)¹²⁾

Az okosság erényére vonatkozóan is nyerünk a Szentlélektől ajándékot és pedig a jó tanács ajándékát, mely ab-

¹⁾ S. Th. II-II. qu. 49. a. 4.

²⁾ S. Th. II-II. qu. 49. a. 5.

³⁾ S. Th. II-II. qu. 49. a. 6.

⁴⁾ S. Th. II-II. qu. 49. a. 7.

⁴⁾ S. Th. II-II. qu. 49. a. 8.

⁵⁾ S. Th. II-II. qu. 50. a. 1.

⁶⁾ S. Th. II-II. qu. 50. a. 2.

⁷⁾ S. Th. II-II. qu. 50. a. 3.

⁸⁾ S. Th. II-II. qu. 50. a. 4.

⁹⁾ S. Th. II-II. qu. 51. a. 1-2.

¹⁰⁾ S. Th. II-II. qu. 51. a. 3.

¹¹⁾ S. Th. II-II. qu. 51. a. 4.

ban az isteni megvilágításban áll, hogy nehéz dologban, különösen az örök üdvösségre vonatkozó nehézségek alkalmával tisztán látjuk, hogy mit kell tennünk.¹⁾

Az okosság erényével merő ellentétben áll az oktalanság és a hanyagság. Az oktalanság akkor bűnös, ha valaki elhanyagolja az okosság erényének megszerzését, vagy ha nem törődik az okosság szabályaival.²⁾ Az oktalansághoz tartozik a vakmerőség mikor valaki akár tudatosan, akár szenvedélyeitől elragadtatva megveti az okosság szabályait³⁾; továbbá a meggondolatlanság, mikor elhanyagoljuk azt, amiből helyes ítéletet meríthetnénk⁴⁾: s végül az állhatatlanság, mikor eltérünk a helyesnek ítélt cselekvési módtól.⁵⁾ – A hanyagság, az okosság erényének másik ellentétes vétke pedig nem más, mint a szorgosság és gondoskodás hiánya.⁶⁾

Az okosság erényével ellentétben állanak még azok a vétkek is, melyek hamis vagy álokosságnak nevezhetők.⁷⁾ Ilyenek a test okossága (*prudencia carnis*), mely ügyesen mindent úgy rendez be, hogy a testiséget, mint végcélt szolgálja;⁸⁾ a ravaszság (*astutia*) mely nem megengedett, hanem hamis és szimuláns eszközökkel gondolja elérni célját.⁸⁾ Közel áll hozzá a csel (*dolus*), mely az előbbinek végrehajtásában, vagyis a ravaszul kiesztelt eszközök használatában áll.¹⁰⁾ Végül ilyen hamis okosság a földiekről való túlságos aggodalom, mikor valaki nem a maga idején gondoskodik a dolgokról és aggódik olyanok miatt, melyek csak később fognak bekövetkezni.¹¹⁾

Bár az okosság erényének sz. Tamás szerint minden más erényben meg kell lennie, pozitív parancsot mégsem kaptunk Istentől reá vonatkozóan, kivéve azt, melyet Isten már az ószövetségben tiltott, a ravaszsgot.¹²⁾

¹⁾ S. Th. II-II. qu. 52. a. 1-4.

²⁾ S. Th. II-II. qu. 53. a. 1-2'

³⁾ S. Th. II-II. qu. 53. a. 3.

⁴⁾ S. Th. II-II. qn. 53. a. 4.

⁵⁾ S. Th. II-II. qu. 53. a. 5.

⁶⁾ S. Th. II-II. qu. 54.

⁷⁾ S. Th. II-II. qu. 53. proëm.

⁸⁾ S. Th. II-II. qu. 55. a. 1-2.

⁹⁾ S. Th. II-II. qu. 55. a. 3.

¹¹⁾ S. Th. II-II. qu. 55. a. 4. .

¹²⁾ S. Th. II-II. qu. 55. a. 7-8.

¹³⁾ S. Th. II-II. qu. 56. a. 1-2.

2) Az okosság után tárgyalja sz. Tamás az igazságosság erényét. Míg az előbbi az értelemben, addig ez az akaratban székel és ném más, mint akaratunknak azon állandó és szilárd készsége, hogy mindenkinek megadjuk azt, ami őt jogosan megilleti.¹⁾ Az igazságosság erénye tehát mindig az egyeseknek egymáshoz való viszonyára támaszkodik.²⁾ Ellentétes vétke, mint azt sz. Tamás mindjárt kezdetben megállapítja, az igazságtalanság, mely ezt a viszonyt nem akarja figyelemre méltatni.³⁾ Az igazságosságnak főaktusa maga az ítélet.⁴⁾ Az igazságosság lehet legális (ma azt mondanók szociális), ha az az egyeseknek a köz iránti viszonyára vonatkozik,⁵⁾ és egyéni, ha nem a közre, hanem egyesekre vonatkozik.⁶⁾

Sz. Tamás az igazságosság erényének több faját különbözteti meg. Lehet kölcsönös (justitia commutativa), mely két egyénnek kölcsönös viszonyából folyik, és osztó igazságosság, mely közös dolgoknak megfelelő arányban való szétosztására és az azokban való részeltetésre vonatkozik.⁷⁾ A kölcsönös igazságosság főténye a lopott dolgok visszatérítése vagy a a rágalom jóvátétele.⁸⁾ Az osztó igazságosság ellentétes vétke a személyválogatás, mikor valaki nem az érdem vagy rátermettség, nem is a képesség szerint juttat bizonyos hivatalt, megbízást egyeseknek, hanem más mellékszempontokból kifolyólag (protektív rendszer). Ez a vétek kitüntetéseknel ítélethozataloknál is elő szokott fordulni.⁹⁾

A kölcsönös igazságosságnak ellentétes cselekményei is vannak. Ilyenek a gyilkosság,¹⁰⁾ megsebzés,¹¹⁾ verés,¹²⁾ bezárás¹³⁾ lopás.¹⁴⁾ és rablás.¹⁵⁾ A kölcsönös igazságosságnak szóval el-

¹⁾ S. Th. II-II. qu. 58. a. 1.

²⁾ S. Th. II-II. qu. 58. a. 2.

³⁾ S. Th. II-II. qu. 59.

⁴⁾ S. Th. II-II. qu. 60.

⁴⁾ S. Th. II-II. qu. 58. a. 5. 6. 7.

⁵⁾ S. Th. II-II. qu. 58. a. 7.

⁶⁾ S. Th. II-II. qu. 61. a. 1-2.

⁷⁾ S. Th. II-II. qu. 62.

⁸⁾ S. Th. II-II. qu. 63.

¹⁰⁾ S. Th. II-II. qu. 64.

¹¹⁾ s- Th. H-II. qu. 65. a. 1.

¹²⁾ S. Th. II-II. qu. 65. a. 2.

¹³⁾ S. Th. II-II. qu. 65. a. 3.

¹⁴⁾ S. Th. II-II. qu. 66. a. 1-3, 5-7.

¹⁶⁾ S. Th. II-II. qu. 66. a. 4, 8-9.

követett ellentétes vétkei bírói ítéleteknél szokott leginkább előfordulni. Ilyenek igazságtalan ítélethozatal,¹⁾ igazságtalan vád,²⁾ igazságtalan védekezés a váddal szemben,³⁾ igazságtalan tanúskodás⁴⁾ vagy ügyvédi védelem.⁶⁾ De a bírói eljáráson kívül is vannak a kölcsönös igazságosságnak ellentétes vétkei u. m. másnak gyalázása, megszólása,⁶⁾ jó hírnevének béteketítése által;⁷⁾ jóbarát hírnevének aláásása annak háta megett,⁸⁾ másnak nevetségessé tétele⁹⁾ és valakinek megátkozása.¹⁰⁾ Az igazságosság erényével ellentétes vétek még a csalás az adásvételnél¹¹⁾ és az uzsoráskodás.¹²⁾

Az igazságosság erényének elsorolt fajain kívül vannak még erények, melyek az igazságosság kiegészítő részét képezik. Ilyenek az erkölcsi jog szempontjából általánosságban: a jót tenni a rosszat pedig elkerülni;¹³⁾ részletesen pedig a vallásosság erénye, (religio)¹⁴⁾; a kegyelet (pietas),¹⁵⁾ az engedelmesség (observantia);¹⁶⁾ a hála (gratitudo);¹⁷⁾ a nemes bosszú minden ártalmas dolog elhárítására és távoltartására (vindictio);¹⁸⁾ igazmondás (veritas);^{ie)} barátság (amicitia);²⁰⁾ nagylelkűség (magnanimitas);²¹⁾ és a méltányosság (epikeia, ok-szerű vélekedés) mely helyesen irányít azon esetekben, mikor a törvény szószerint nem követhető.²²⁾

¹⁾ S. Th. II-II. qu. 67.

²⁾ S. Th. II-II. qu. 68.

³⁾ S. Th. II-II. qu. 69.

⁴⁾ S. Th. II-II. qu. 70.

⁵⁾ S. Th. II-II. qu. 71.

⁶⁾ S. Th. II-II. qu. 72.

⁷⁾ S. Th. II-II. qu. 73.

⁸⁾ S. Th. II-II. qu. 74.

⁹⁾ S. Th. II-II. qu. 75.

¹⁰⁾ S. Th. II-II. qu. 76.

¹¹⁾ S. Th. II-II. qu. 77.

¹²⁾ S. Th. II-II. qu. 78.

¹³⁾ S. Th. II-II. qu. 79.

¹⁴⁾ S. Th. II-II. qu. 81-100.

¹⁵⁾ S. Th. II-II. qu. 101.

¹⁶⁾ S. Th. II-II. qu. 102-105.

¹⁷⁾ S. Th. II-II. qu. 106-107.

¹⁸⁾ S. Th. II-II. qu. 108.

¹⁹⁾ S. Th. II-II. qu. 109-113.

²⁰⁾ S. Th. II-II. qu. 114-116.

²¹⁾ S. Th. II-II. qu. 117-119.

²²⁾ S. Th. II-II. qu. 120.

A legfontosabb és legtöbb jócselekedetet magában rejtő erény a vallásosság, mely az akaratnak azon szilárd készsége, hogy Istennek nemcsak szíve mélyén, hanem külső cselekedeteivel is megadja mindenkor a köteles tiszteletet és áldozatot.¹⁾ A vallásosság erényének belső, lelki cselekedetei az ájtatosság, mely mindig kész Istennek szolgálatára,²⁾ és az imádság, mellyel Istent tiszteljük s magunkat neki alávetjük.³⁾ Külső cselekedetei az imádás,⁴⁾ az áldozat,⁵⁾ felajánlások, tized,⁶⁾ továbbá a fogadalom,⁷⁾ eskü⁸⁾ és végül Isten dicsérete, ének és zene.⁹⁾ A vallásosság erényének ellentétes vétkei a babona,¹⁰⁾ a bálványimádás,¹¹⁾ istenkísértés,¹²⁾ hamis eskü,¹³⁾ szentségtörés,¹⁴⁾ és a szent dolgokkal való üzérkedés (simonia).¹⁵⁾

Az igazságosság erényének gyakorlására is nyerünk sz. Tamás szerint a Szentlélektől külön kegyelmet s azt a jámborság ajándékának nevezzük, mely megsegít bennünket, hogy Istennek mint mennyei Atyánknak a Szentlélek ösztönzésére készségesen megadjuk mindig a köteles tiszteletet és szolgálatot.¹⁶⁾

Ami ezen sarkalatos erény parancsait illeti, sz. Tamás azt tanítja, hogy az egész tízparancsolatot az igazságosság erényére vonatkozó parancsok foglalatának tekinthetjük, mert azok közül az első három Istenre, a negyedik szüleinkre és előjáróinkra, a többi hat pedig többi felebarátainkra vonatkozó cselekedeteinket szabályozza az őket megillető jog, méltányosság és kegyelet szerint.¹⁷⁾

¹⁾ S. Th. II-II. qu. 81. a. 1-2.

²⁾ S. Th. II-II. qu. 82.

³⁾ S. Th. II-II. qu. 83.

⁴⁾ S. Th. II-II. qu. 84.

⁵⁾ S. Th. II-II. qu. 85.

⁶⁾ S. Th. II-II. qu. 86-87.

⁷⁾ S. Th. II-II. qu. 88.

⁸⁾ S. Th. II-II. qu. 89.

⁹⁾ S. Th. II-II. qu. 91.

¹⁰⁾ S. Th. 11-11. qu. 92.

¹¹⁾ S. Th. II-II. qu. 94.

¹²⁾ S. Th. II-II. qu. 97.

¹³⁾ S. Th. II-II. qu. 98.

¹⁴⁾ S. Th. H-II. qu. 99.

¹⁵⁾ S. Th. H-II. qu. 100.

¹⁶⁾ S. Th. II-II. qu. 121.

¹⁷⁾ S. Th. II-II. qu. 122.

3) A harmadik sarkalatos erény az erősség. Az erősség erénye különösen a félelem és a többi küzdő (irascibilis) szenvedélyeink megfékezésében nyilvánul és nem egyéb, mint lelünkbe bátorságot öntő szilárd készség, mely mindazt az akadályt eltávolítja, mely megakadályozná a józan ész használatától, avagy eltérítene mindattól, amit józan eszünk diktál¹⁾ Leghősiesebb foka a vértanúság, mely üldözés és testi bánatalmazás közepette is tántoríthatatlanul ragaszkodik a joghoz és igazsághoz.²⁾

Az erősség erényének ellentétes vétkei a félelem,³⁾ a merészség ott ahol félni kellene⁴⁾ és végül a vakmerőség.⁵⁾ A lelki erősség tehát a félelem és a vakmerőség között foglal helyet.

Az erősséghez több erény tartozik, mint annak része, így a nagylelkűség, nagy dolgok és tettekre való hajlam, türelem és a kitartás. A nagylelkűség minden erény gyakorlásában nagy cselekedetek végzésére hajlik.⁶⁾ Ennek ellentétes vétkei az elbizakodottság,⁷⁾ nagyravágyás,⁸⁾ hiú dicsőség utáni vágy⁹⁾ és a kislelkűség.¹⁰⁾ A nagy dolgok és tettekre való hajlam (magnificentia, ma azt mondanók: nagystílu ember) abban van meg, aki nagy alkotások tervét hordja lelkében.¹¹⁾ Ellentétes vétke a kicsinyesség, mely nem képes nagy dolgokra, hanem helyettük mindig aprólékos részletekben vész el.¹²⁾ A türelem erénye erős lélekkel küzdi le a szomorúságot és annak zavaró hatását, mely rendszeren arra szokott vezetni, hogy elhagyjuk azt amit kezdtünk.¹³⁾ A kitartás pedig hűen megmarad a megkezdett jócselekedetek mellett és azoknak

¹⁾ S. Th. II-II. qu. 123. a. 1-12.

²⁾ S. Th. II-II. qu. 124. a. 1.

³⁾ S. Th. II-II. qu. 125.

⁴⁾ S. Th. II-II. qu. 126.

⁵⁾ S. Th. II-II. qu. 127.

⁶⁾ Magnanimitas: S. Th. II-II. qu. 129. a. 1-8.

⁷⁾ Praesumptio; S. Th. II-II. qu. 130.

⁸⁾ Ambitio: S. Th. II-II. qu. 131.

⁹⁾ Inanis gloria: S. Th. II-II. qu. t. 132.

¹⁰⁾ Pusilanimitas: S. Th. II-II. qu. 133.

¹¹⁾ S. Th. II-II. qu. 134. a. 1-4.

¹²⁾ S. Th. II-II. qu. 135. a. 1-2.

¹³⁾ S. Th. II-II. qu. 136. a. 1.

tervei mellett.¹⁾ Ennek ellentétes vétkei a lanyhaság²⁾ és a makacsság, mely még akkor is görcsösen ragaszkodik valamihez, mikor a józan ész szabályai szerint abba kellene már hagyni.³⁾

Ezen sarkalatos erénynek is van megfelelő Szentlélek ajándéka: a lelki erősség, melynél fogva az ember utolsó lehelveiég kitart a jóban, bármily kellemetlenség is érje emiatt.⁴⁾

Végül sz. Tamás megállapítja, hogy az erősség erényére vonatkozóan Isten mindkét szövetségében adott pozitív parancsolatot.⁵⁾

4) A törekvő szenvedélyek megfékezése az utolsó sarkalatos erény a mértékletesség által történik. A mértékletesség azon szilárd készség, mely az ember érzéki vágyait és szenvedélyeit féken tartja.⁶⁾ Ellentétes vétke nemcsak a mértéktelenség,⁷⁾ hanem az érzéketlenség is, vagyis az emberi természet szabta törvények megvetése az érzéki élettől való iszony következtében.⁸⁾

A mértékletességhez tartozó és azt kiegészítő erények, mint annak részei (partes integrales) a szégyenérzet⁹⁾ és a tisztesség.¹⁰⁾ Egyikök sem szoros értelemben vett erény, hanem annak csak előfeltétele és védője.

A mértékletesség erényének alfajait sz. Tamás két részre osztja: az étel-italra vonatkozó erények és a fajfentantás ösztönére vonatkozó erények fajaira. Előbbihez tartoznak a böjt, vagyis bizonyos eledelektől való tartózkodás,¹¹⁾ melynek ellentétes vétke a torkosság,¹²⁾ és az italban való mértékletesség, vagyis a józanság,¹³⁾ melynek ellentéte a részegség.¹⁴⁾

¹⁾ S. Th. II-II. qu. 137. a. i.

²⁾ S. Th. 11-11. qu. 138. a. 1.

³⁾ S. Th. 11-11. qu. 138. a. 2.

⁴⁾ S. Th. 11-11. qu. 139. a. 1-2.

⁵⁾ S. Th. II-II. qu. 140. a. 1-2.

⁶⁾ S. Th. II-II. qu. 141. a. 1.

⁷⁾ S. Th. II-II. qu. 142. a. 2.

⁹⁾ S. Th. II-II. qu. 142. a. 1.

¹⁰⁾ S. Th. II-II. qu. 144.

¹¹⁾ S. Th. II-II. qu. 145.

¹²⁾ S. Th. II-II. qu. 146.

¹³⁾ S. Th. II-II. qu. 148.

¹⁴⁾ S. Th. II-II. qu. 149.

¹⁵⁾ S. Th. II-II. qu. 150.

A fajfentartás ösztönére vonatkozó erényekhez tartoznak a tisztaság, mely az érzéki élvezeteknek az ész szabályai szerint való fékezésben áll,¹⁾ a szüzesség, mely nem annyira a testi érintetlenségben, hanem abban áll, hogy valaki örökre tartózkodni akar bármely érzéki élvezettől.²⁾ Ellentétes vétke a bujaság.³⁾

Végül azt tanítja sz. Tamás, hogy vannak olyan erények, melyek a mértékletesség erényére vezethetők vissza, s ezek a következők: 1) Önmegtartóztatás, mely a szenvedélyek megfékezésében áll.⁴⁾ Ellentétes vétke a szabadosság.⁵⁾ 2) Irgalmasság, mely az embert az indulatosságból folyó tettegességben fékezi, («) a szelídség, mely a belső harag indulatát fékezi.⁷⁾ Ez utóbbinak ellentétes vétkei a harag⁵⁾ és a kegyetlenség.⁹⁾ 3) A fajfentartási ösztönöknél kisebb és kevésbé erős szenvedélyek fékezése a szerénység által történik.¹⁰⁾ A szerénység lehet belső és ekkor vagy alázatosság, mely megfékezi a rendetlen felfuvalkodást¹¹⁾ vagy a kellő érdeklődés azok iránt amik iránt érdeklődést kell mutatnunk.¹²⁾ Előbbinek gög¹⁵⁾ utóbbinak a rendetlen kíváncsiság az ellentéte.¹⁴⁾ A külső szerénység megnyilvánulhat cselekedetekben u. m. játékban, tréfában¹⁵⁾ és a viseletben, divatban.¹⁶⁾

A mértékletességnek megfelelő Szentlélek ajándékáról sz. Tamás nem tárgyal. A parancsokra vonatkozóan pedig azt tanítja, hogy Isten azokról mind általánosságban, mind pedig részletekben adott pozitív parancsokat.¹⁷⁾

¹⁾ S. Th. II-II. qu. 151. a. 1-2.

²⁾ S. Th. II-II. qu. 152. a. 1-3.

³⁾ S. Th. 11-11. qu. 153.

⁴⁾ S. Th. II-II. qu. 155. a. 1-2.

⁵⁾ Incontinentia: S. Th. II-II. qu. 156.

⁶⁾ S. Th. II-II. qu. 157. a. 1.

⁷⁾ S. Th. II-H. qu. 157. a. 2.

⁸⁾ S. Th. H-II. qu. 158.

⁹⁾ S. Th. II-II. qu. 159.

¹⁰⁾ S. Th. 11-11. qu. 100.

¹¹⁾ S. Th. II-II. qu. 161. a. 1-2.

¹²⁾ S. Th. II-H. qu. 166.

¹³⁾ S. Th. II-II. qu. 162-165.

¹⁴⁾ S. Th. II-II. qu. W.

¹⁶⁾ S. Th. II-II. qu. 168.

¹⁷⁾ S. Th. 11-11. qu. 169.

¹⁸⁾ S. Th. II-11. qu. 170. a. 1-2.

Ezzel sz. Tamás befejezi az erényekre épített pozitív erkölcsstanát és áttér az egyes életkörülmények tanulmányozására erkölcsstani szempontból. Így ismerteti a különféle kegyelmi ajándékokat és az azokból folyó erkölcsi elveket.¹⁾ ismerteti a szemlélődő és cselekvő életet²⁾ s végül az embereknek különféle állapotát.³⁾

Láttuk tehát miként sikerült sz. Tamásnak a pozitív erkölcsstani elvet a részletekben is megvalósítani az által, hogy azt az erényekre építette fel. Ez a részletes tárgyalás - hisszük - érdekes tanulmány volt mindazoknak, akik maguk is több-kevesebb sikerrel megpróbálkoztak ezen nehéz feladattal. Sz. Tamás erénytana vezérfonala lesz mindazoknak, kik pozitív irányban haladva az erkölcsi rend felépítésén fáradoznak.

¹⁾ S. Th. II-H. qu. 171-178.

²⁾ S. Th. II - II. qu. 179-182.

³⁾ S. Th. II-II. qu. 183-189.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Pozitív? Negatív?

Tanulmányunk végeztével önkénytelenül felmerül lelkünkben a kérdés: vajjon a régi negatív irányt fogadjuk-e el, vagy pedig az újabb pozitív irányzat hívévé szegődjünk, mely irányzatnak alapelvei már aquinói sz. Tamás elméletében bebizonyítást nyertek.

Pozitív? Negatív?

Láttuk, hogy a hazánkban megindult reformirányzat, az erkölcsi élet szükségleteiből kiindulva, magától rájött a helyes cselekvési módra. A cserkészzet ezt az új irányzatot tovább építette gyakorlati alapon. A pozitív irányú erkölcsi rendszernek élettani megalapozást a lélektani szabályokra felépített neveléstan próbált adni, de még mindig a gyakorlatból leszűri és általánosított empirikus tételeivel. A végső és szilárd metafizikai megalapozást sz. Tamás erkölcselméletében nyertük, mely nemcsak az erkölcsi rend alaprincipiumaiból kiindulva jutott el a pozitív irányzathoz, hanem erkölcsstanának gyakorlati részében részleteiben is kimutatta annak lehetőségét és helyességét. Melyik irányt fogadjuk el tehát?

Pozitív? Negatív?

Ilyen címmel teszi fel nekünk e kérdést Dr. Hamvas a „Katolikus Nevelés” c. folyóirat szerkesztője az 1926. évi októberi számban.

A cikk írója a bevezető sorokban gyakorlati példából kiindulva látszólag a pozitív irányzat mellett foglal álláspontot.

A későbbi kifejtés folyamán azonban úgy találja, hogy a pozitív irányzat mégis tarthatatlan. Szerinte ugyanis a pozitív irányzat előtérbe nyomulása a katekizmuson megtörik. „A középiskolai erkölcsstani könyvek írói – mondja – több szabadsággal rendelkezvén, az erkölcsi parancsok pozitív oldalát többféle módon iparkodtak kidomborítani.” A katekizmus azonban legtovább ellenállt ennek a törekvésnek. Mikor a német Einheits-katekizmus ezt mégis megkísérelte, kitént, hogy ez a túlzó irány teljesen téves. Téves voltát Dr. Hamvas

abban találja, hogy az alázatosság nem talált benne helyet, hogy hiányzik a hét főbűn elsorolása, hogy „csak az V. és VII. parancsnál van egy-két bűn vastagon nyomva és kérdés-felelet alakjában kiemelve, a többi mind apró betűbe került, pedig egyikük-másikuk komoly veszélyt jelent az erkölcsi életre és bizony vastag betűt érdemelt volna!” De általában is túlzás a cikkíró szerint a pozitív irányzat. „Akárhány erényt is ültetünk a gyermek lelkébe, annak mélyén mindig ott fog lappangani a bűnös szenvedély is, mely minden pozitív nevelésünk dacára is feltör majd és lángjával elpusztíthatja egész munkánk eredményét.” „Ha az erkölcsi oktatás anyagát - mondja – bármely okból szűkre kell fogynom, akkor inkább a bűnök ismertetését választom az erénytan rovására, mert ez által egy éles határt szabok, melynek átlépése, egyetlen esetben is, a lélek örök veszttét okozhatja. Igenis tilalomfákat állítanék elsősorban az erkölcsi élet mesgyéjére és ha elértem azt, hogy e tilalomfákat tanítványaim meglássák és féljék, megmentem őket az örök életnek. És ez az erkölcsstan főcélja.” Az erkölcsi parancsok, szerinte, tiltó alakba öntve hatásosabbak és konkrétebbek a parancsoló formánál. A parancsoló forma legtöbbször jóval halványabb, a tiltó élesebb. Végző bizonyítéka a negatív irány mellett az, hogy „a keresztény aszkézis megalapítói is a via purgativából indultak ki. Pedig azok nagy lélekismerők és léleknevelők voltak.”

Mint e rövid összefoglalásból is láthatjuk a jeles szerző többféle szempontot foglal össze: a gyakorlatit, a katekizmus tanítását, esetleges szűkebbre fogását, a nevelését, a tankönyvirását és végül az aszkézis szempontjait. És épen ebben van az általa felhozott nehézségek megoldása is. Ha élesebben megkülönböztette volna a különféle szempontokat, akkor bizonyára rájött volna ő maga is arra, hogy más szabályoknak kell érvényesülni a tankönyvirásnál, másnak valamely tudományos rendszer felépítésénél. Dr. Hamvas elismeri, hogy az új irányzat az erkölcsstan területén támadt. Ámde nem gondolja át, hogy az erkölcsstannak mint tudománynak szempontjai nem lehetnek azonosak a katekizmus összeállításának szempontjával. Élesen meg kell különböztetni a metafizikai alapon felépülő elméleti erkölcsstan, a gyakorlati erkölcsstan, a lélektan és nevelésstan szempontjait.

Mikor az erkölcstannak rendszeréről, tehát annak elméleti részéről van szó, nem gondolhatunk a katekizmusra. A katekizmusnak célja a kezdőket a hit elemeibe bevezetni, nem pedig tudományos rendszert adni. Míg ellenben az előbbi azokat a tudományos elméleti principiumokat kutatja és állítja össze, melyekre a helyes erkölcsi rend felépülhet. Elméleti szempontból pedig sz. Tamás, mint a harmadik fejezetben láttuk, szilárd pozitív alapokat vetett meg. Amíg a jó és rossz, a véggél és az eszközök arisztotelészi fogalmát tartjuk, addig a pozitív irányzat megdönthetetlen. Elméleti szempontból tehát a pozitív irányzat nem túlzás.

De lélektani és nevelői szempontból sem. Dr. Marcell Mihálynak „A katolikus nevelés szelleme” c. műve ezt eléggé bizonyította. Ha a gyermek lelkében nem volnának meg a jóra való hajlamok, az erények magvai, akkor minden esetre a cikkírónak volna helyes az álláspontja. Épen ez a lélektani elv ad feleletet azon aggodalomra is, hogy a szenvedély lerontja az erényt a gyermek lelkében. A gyermeket a lelke mélyén lappangó bűnös szenvedélyek miatt nem kell féltőnk, ha valóban erényt ültettünk lelkébe. A bukás veszélye ugyan szenvedély nélkül is mindig megmarad lelki életében, lévén szabad akarattal megáldott lény, mégis, azon szilárd készség a jóra, melyet az erény ad lelkének, mindig képesíteni fogja őt a jóra, s mindig erőt ad neki arra, hogy kísértésekben, a szenvedély fellobbanásai alkalmával is szilárdan megállja helyét.

Az a szempont pedig, hogy néha az erkölcsi oktatás anyagát szűkebbre kell fogni, nem lehet irányadó az elvi kérdés eldöntésénél.

A katekizmusnak vagy a hittantanításnak a körülményekszabta bővebb vagy rövidebb terjedelemre való kiterjesztése a rendszer beállításánál nem lehet döntő és a rendszer lényegét érintő körülmény. Mindkét irányzat megengedi az anyagnak bővebb vagy rövidebb tárgyalását, kifejtését. Ugyanígy a dolog lényegét nem érintő mellékkörülménynek kell tekintőnk azt is, hogy egyik-másik erény vagy bűn némelyik könyvben elmaradt, hogy az egyes erények vagy bűnök vastagabb avagy vékonyabb nyomtatásról ne is szóljunk.

De talán a tiltó parancs tényleg jobban hat a romlott emberi természetre mint a pozitív forma? Ha e kérdést kissé

mélyebbről tekintjük, rájövünk, hogy még a tiltó parancs hatása is lélektanilag s végső elemzésben azon meggyőződésünktől függ, hogy van egy helyes út amelyen haladhatunk. Ha nem látjuk, a pozitív irányt, amely felé kell tartanunk, a tiltó forma csak lenyűgöz lelkileg, de jó útra nem terel. Ebből tehát csak az következhet, hogy a kettő, a pozitív parancs és a negatív parancs szorosan egymásra van utalva. A jónak rendszertani elsőbbsége elvitathatatlan. Szükséges azonban hangsúlyozni, hogy itt Dr. Hamvas felfogása szerint parancsról van szó, mely az erkölcsi rend felépítésénél csak az erény és vétke hajlam, sőt a természetfeletti rendben a Szentlélek ajándékának ismerete után tárgyalható. Tehát a pozitív vagy negatív parancs hatásos vagy kevésbé hatásos voltából merített érv a pozitív vagy negatív erkölcs-tan rendszerét tulajdonképpen nem is érinti.

Ugyanezt kell állítanunk a keresztény aszkézisből merített évrre is. Az aszkézis mint ilyen nem akar erkölcsi rendszereket, felépíteni, hanem az erkölcs-tan köréből kiválaszt egyes erényeket, különösen a vallásosság erényének tárgyköréből és annak gyakorlati követését ismerteti. De még ékkor is pozitív irányt követ. A legszigorúbb aszkéta is az imádságot, istennel való közvetlen érintkezést sokkal előbbre helyezi minden önsanyargatásnál. Maga a via purgativa sem kezdhető el Istennek, a végcélnak és az arra vezető útnak ismerete nélkül. Minden aszkézist ugyanis szükségszerűen meg kell előznie a megtérésnek, az új életorientációnak.

Elmélet és gyakorlat tehát csak a pozitív irányzat elfogadására vezethet. Egy nehézséget azonban mégis meg kell engednünk. És talán épen ez adta a tollat a „Katolikus Nevelés” cikkírójának s szerkesztőjének a kezébe. Ami elméletben szilárdan áll s ami a gyakorlatban helyesnek mutatkozik, az a katekétikában vagyis a hit elemeire való tanításban nehezen találja meg a gyakorlati megoldást. Dr. Hamvas azon megállapítása, hogy az új iránynak a katekizmus legtovább állott ellen tehát nem azt jelenti, hogy a katekizmus nem állítható össze a pozitív irányzat jegyében, hanem csupán azt, hogy ez igen nehéz és súlyos feladat. De ezen ne is csodálkozzunk, hiszen a nagy Bellarminus is kijelentette, hogy a három főliánst kitevő nagy, világhírű „Hitvitákról” szóló műve nem okozott neki

annyi fáradságot és nehézséget, mint a kis káténak megszerkesztése.

Ezen nehézség azonban nem a pozitív irányzatnak hanem inkább a katekizmusnak tulajdonítható. Hogy ezt megértsük szem előtt kell tartanunk, hogy a katekizmus kezdettől fogva állandó fejlődésen ment át. Canisius benne elsősorban nem a nevelés szempontjait hanem a hit védelmét és tanítását látta. A későbbi korok körülményei minduntalan újabb és újabb átdolgozást tettek nála is s a többi katekizmusoknál is szükségessé. Ez különösen hazánkban észlelhető, hol a katekizmus pár évtized óta folytonosan csendes erjedésen megy át. A régi kijegecesedett intellektuális irány küzködik az új irányzattal, mely mindent lélektani és szubjektív szempontok szerint akar kiépíteni. És mi éppen ebben látjuk annak sikertelenségét, hogy a katekizmusnál a pozitív irányt nem sikerült eddig kielégítő módon beállítani. Nem is fog ez addig sikerülni, míg a katekizmus a mai kor igényeinek megfelelően teljesen ki nem forr, ami annál lassabban fog menni, mert annak mai formája rendeletileg kötelező az egész országban s így a kísérletezés majdnem teljesen lehetetlen. Egészen másként áll ez a középiskolai tankönyveknél. Ott éppen a cikkíró által említett szabadság a kísérletet megengedi és lehetővé teszi, s így az új erkölcstanítási rendszer könnyebben tud érvényesülni. Bizonyos, hogy a középiskolai tankönyvekben sem fog addig végleges megoldást nyerni, míg teljesen ki nem alakul korunk pszichológiai arculata, mely mint manapság minden, folytonos gerjedésen, átalakuláson megy át.

Örömmel állapítható meg azonban, hogy hazánkban e téren igen komoly és lázas munka folyik. Nevelők, hitoktatók, írók, művészek állandóan foglalkoznak e kérdéssel. Minden irányban történt kísérlet, de minden kísérlet a bizonytalanság jegyében indult meg. Jelen szerény tanulmány éppen e bizonytalanság megszüntetését tűzte ki célul. A különféle irányú kísérletezésnek elméleti és metafizikai vonatkozását kívánta nyújtani. Az elméleti és metafizikai érvek mellett aquinói szent Tamásnak tekintélyére pedig azért kívánt támaszkodni, mert az ő tanítása az Egyház előtt hivatalosan is a legnagyobb tekintélynek örvend. Ha ezen elméleti megvilágítással mindazoknak, kik az új irány felépítésén annyi

érdemmel fáradoznak csak némi szolgálatot is tett, úgy e munka nem volt hiábavaló.

Az elméleti és metafizikai szempontok vizsgálata azonban nemcsak a szakembereknek fog segítségül szolgálni, hanem élvezni fogja azt mindaz, aki komolyan foglalkozik az erkölcsi élet kérdéseivel. Korunk érdeklődése is épen ide irányul. A modern ember érzi az erkölcsi újjászületésnek lelki szükségletét. A modern gondolkodót az etika megalapozásának és felépítésének problémái ma jobban izgatják mint a múltban. Ők azért fogadják erkölcsstanunkat bizalmatlansággal, mert azt csakis a negatív irányú moralisták szerint tanulták megismerni. De ha rájönnek arra, hogy a helytálló és tudományosan megalapozott katolikus erkölcsstan nem fokozza le a modern ember ambícióit tilalomfákkal és hogy az erényes élet nem az élet megtagadása, hanem a lelkünk mélyén gyökerező szebb és nemesebb hajlamoknak kifejtése, az ideális ember kialakulása, akkor ők is bizton közelebb jutnak az Egyház világnézetéhez és hitéhez.

TARTALOM.

Előszó.....	4
ELSŐ FEJEZET.	
Pozitív irányú próbálkozások az erkölcsstan körében.....	5
MÁSODIK FEJEZET.	
Kísérletek a pozitív erkölcsstani rendszerek tudományos megalapozására	20
HARMADIK FEJEZET.	
Aquínói szent Tamás pozitív irányú erkölcsrendszere	26
NEGYEDIK FEJEZET.	
Az erényeken alapuló erkölcsi rend felépítése szent Tamásnál.....	43
ÖTÖDIK FEJEZET.	
Pozitív? Negatív?	60

A szerző egyéb művei:

Tudományos munkák:

Das Problem der Liebe. Eine metaphysische Untersuchung. Kalocsa. Árpád A. G.	∓
A cserkészpedagógia alapelve aquinói Tamás elméletének világánál. Értekezés Árpád r. t. Kalocsa.....	15,000 K.

Színművek:

Gazdag szegénység. Színmű 4 felvonásban sz.	
Zita legendaköréből. Hírnök kiadása. Kalocsa	10.000 K.
Énekek a „Gazdag szegénység” c. színműhöz Harmonium kísérettel	25.000 K.
Karácsonyi aranyszívek. Színmű 4 felvonásban Hírnök kiadása. Kalocsa	10.000 K.
A porszívó. Humoros karácsonyi színjáték 3 felvonásban. Hírnök kiadása. Kalocsa . . .	15.000 K.
Árva Verka. Színmű 4 felvonásban. Hírnök ki- adása. Kalocsa	15.000 K.
Válaszúton. Dráma 5 felvonásban Gonzága sz.	
Alajos életéből. „Árpád könyvek” 1-2. sz.	2 pengő
A mindentudó rádió. Tréfás színjáték 1 felvo- násban a diákélet legsötétebb rejtelseiből. „Árpád könyvek” 3. szám	1 pengő

Nouvelles tendances

dans L'enseignement morale.

L'enseignement morale des derniers temps était plutôt négatif en ce sens, qu'on chercha les lois défendantes, non pas les lois positives. C'est la morale négative qui nous dit ce qu'on doit éviter. La morale positive nous enseigne au contraire ce qu'on doit faire pour arriver à la fin dernière. Une réaction se leva en Hongrie contre l'enseignement morale négatif, il y a quelques dizaines d'années. Cette réaction a pris sa source à la vie pratique. Surtout les éducateurs de nos jours ont préférés la morale positive. Mais on n'était point contenté des maximes expérimentales, on chercha la justification scientifique par la psychologie pédagogique. Mais cela ne prête pas une base assez solide à la morale positive. Cette justification scientifique se trouve uniquement dans la théorie morale de saint Thomas d'Aquin.